

Phronèsis

A hand is shown holding a glowing yellow tube, with several other similar tubes floating in the background. The background is dark, and the tubes are illuminated from within, creating a sense of depth and focus on the hand and the tube it holds.

VAKBLAD VOOR TOEGEPASTE FILOSOFIE

NUMMER 25 - NOVEMBER 2025 - JAARGANG 7 | € 6,00

Digitale transformatie:

De vraag naar het
menselijk Zijn in een
digitale werkelijkheid

De moord op Charlie Kirk:

Een tragedie voor zowel
democratie als filosofie

***Hoe praktische filosofie je helpt
te doen wat jij belangrijk vindt***

Wat kom je hier doen?

Op de docentenopleiding aan de HTF vragen
we studenten moedig te zijn

Inhoud

Artikelen

5 Wat kom je hier doen?

Door: Paulien Hilbrink

8 Digitale transformatie en de vraag naar het menselijk zijn in een digitale werkelijkheid

Door: Ben van Lier

14 De kunst van de georganiseerde tegenspraak

Door: Remko van Broekhoven

17 Hoe praktische filosofie je helpt te doen wat jij belangrijk vindt

Door: Kiki Verbeek

22 Ontwikkeling leerlijnen burgerschapsonderwijs

Door: Jelle Verlooi

25 "Hoe moet ik leven?"

Door: Anne-Mathije Bogerd

28 Bijdrage aan een rijkere ervaring van de werkelijkheid van zorg

Door: Hans Leune en Jurgen Vos

31 Het HTF Denkhuis gaat van start!

Door: Paul Teule

32 *Sorry, Baby* maakt het onzegbare bespreekbaar

Door: Carolien van Welij

38 Het doordenkdartbord

Door: Paul Teule

40 Heliorechtvaardigheid

Door: Paul Teule

Terugkerende rubrieken

4 Voor u gespot

20 Denkertje

34 Boekenplank

36 Column

42 Agenda

43 Nieuws uit de HTF

44 Filosofie op straat

Colofon

Vakblad voor toegepaste filosofie

REDACTIE

Tamara van den Berg
Martin Slagter (hoofdredacteur a.i.)
Paul Teule
Carolien van Welij
Isa Wissink (redactiesecretaris en beeldredacteur)
Nicky Bakker (beheerder en moderator website)

EINDREDACTIE

Martin Slagter

DRUKPROEFCORRECTIE

Tamara van den Berg
Sabine Ticheloven

REDACTIEADRES EN CONTACTGEGEVENS

Akelei 2
4007 TA Tiel
Email: contact@phronesismagazine.nl
Telefoon: 06-43438008 (Martin Slagter)

UITGAVE

Phronësis is een uitgave van de Hogeschool voor Toegepaste Filosofie (HTF) en verschijnt drie keer per jaar.

VORMGEVING EN DRUKWERK

Practicum Print Management BV,
Soest

AUTEURS NUMMER 25

Anne-Mathije Bogerd, Remko van Broekhoven, Paulien Hilbrink, Hans Leune, Ben van Lier, Paul Teule, Kiki Verbeek, Jelle Verlooi, Jurgen Vos, Sake van der Wall, Carolien van Welij, Isa Wissink.

FOTO OMSLAG

Alex Woods

ABONNEMENTEN

Een jaarabonnement op Phronësis (drie nummers) kost 15 euro per jaar. Losse nummers kosten 6 euro. Een abonnement aanvragen kan via contact@phronesismagazine.nl.

ARTIKELLEN

Wilt u een artikel schrijven voor Phronësis? Of reageren op een artikel? De redactie ziet uw ideeën, reacties en brieven graag tegemoet. U kunt deze sturen naar redactie@phronesismagazine.nl

ADVERTENTIES

Wilt u adverteren in Phronësis? Stuur dan een mail naar contact@phronesismagazine.nl

WEBSITE

www.phronesismagazine.nl

Voorwoord

De technologische ontwikkelingen gaan snel. In het coverartikel van dit nummer reflecteert prof. dr. Ben van Lier op deze versnelling van de technologie. In 2023 zijn bijna 16 miljard consumentenapparaten actief en verbonden in wereldwijde netwerken. Dit aantal zal tot 2030 tenminste gaan verdubbelen, zo is de verwachting. Het *Internet of Things* (IoT), dat voornamelijk bestaat uit consumentenapparaten zoals koelkasten, smartwatches, televisies, auto's en allerlei andere producten, begint daarmee langzaam maar zeker wereldwijd vorm te krijgen. "De nieuwe digitale werkelijkheid dwingt ons om na te denken over het Zijn van mens in een digitale wereld," stelt Van Lier. HTF-docente Paulien Hilbrink gaat in haar bijdrage in op de afstudeerrichting Onderwijs van de HTF. "De opleiding tot tweedegraads docent filosofie en burgerschap aan de HTF is een bijzondere route om filosofie toe te leren passen," schrijft Hilbrink. Op de docentenopleiding aan de HTF wordt aan studenten gevraagd 'moedig te zijn'. Politiek filosoof Remko van Broekhoeven verdedigt in zijn bijdrage het recht van de vermoorde Charly Kirk om vreedzaam in discussie te gaan met volledig andersdenkende jongeren en neemt stevig afstand van mensen die die moord min of meer goedpraten. Van Broekhoven bepleit het debat met andersdenkenden: "Wanneer denkers nog

niet dood zijn, verwelkom ze dan op je campus, hoezeer je ook met hen van mening verschilt." In de nieuwe rubriek 'Filosofie in Praktijk' laat een andere praktisch filosoof, Kiki Verbeek, zien "hoe praktische filosofie je helpt te doen wat jij belangrijk vindt." Verbeek richt zich in haar bijdrage op het probleem wat je als praktisch filosoof antwoordt op de vraag: "En wat doe jij eigenlijk?"

In de rubriek 'Op weg als Toegepast Filosoof' komen twee afgestudeerde BA-studenten (Anne-Mathije Bogerd en Jelle Verlooi) aan het woord en twee afgestudeerde MA-studenten (Jurgen Vos en Hans Leune). Alle vier beschrijven ze de inhoud en impact van het door hen ontwikkelde Beroepsproduct.

In dit nummer ook - naast de vaste rubrieken 'Uit de mediakast', 'Boekenplank', Technè en Het Begrip - de eerste column van onze nieuwe columnist Sake van der Wall, getiteld: 'Moreel nihilisme'. Sake is docent Media bij de HTF; zijn eerste column is veelbelovend. Sake stelt in navolging van Bernard Williams "dat je amorele figuren niet met rationele, filosofische argumenten tegemoet moet treden, maar dat politiek op hen moet reageren."

Veel leesplezier.

Martin Slagter, hoofdredacteur a.i.

Martin Slagter

Martin Slagter (1953) studeerde Nederlands en filosofie, en is als docent verbonden geweest aan verschillende scholen en opleidingen. Hij is oprichter en algemeen-directeur van de HTF, en is hier werkzaam als docent Taalvaardigheid en Taalfilosofie.

Voor u gespot

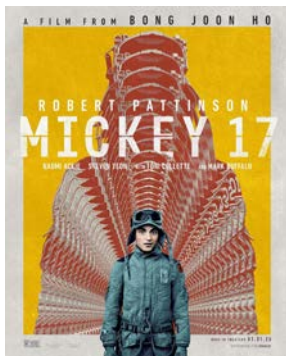
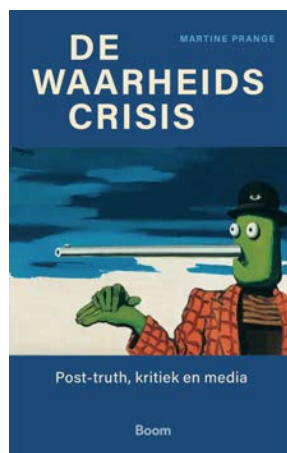

Podcast: *Philosophize this!*

Twaalf jaar geleden begon Stephen West met de podcast *Philosophize this!*, met het ultieme doel om filosofie beluisterbaar en behapbaar te maken. In 2025, meer dan tweehonderd afleveringen later, heeft West ongeveer alle hoeken van de filosofie aan kunnen raken: van de eerste presocraten tot Giorgio Agamben, Keiji Nishitani, en Jacques Lacan. De beginnende filosoof kan het best aan het begin beginnen, terwijl de gevorderde wijsgeer het best een aflevering kan zoeken waar deze interesse in heeft.

Boek: *De Waarheidscrisis*

Het politieke landschap van de 21ste eeuw wordt getekend door 'post-truth': een cultuur waarin de waarheid steeds minder belangrijk lijkt te worden. Het is geen toeval dat 'post-truth' in 2016, het jaar dat Donald Trump voor de eerste keer tot president van de VS werd verkozen, algemeen bekend werd. Filosoof Martine Prange ziet de druk op onze democratie en pleit in diens nieuwe boek *De Waarheidscrisis* voor een burgerschap waarbij liefde voor de waarheid een centrale rol speelt.

Film: *Mickey 17*

Wanneer iemand compleet gekloond wordt, is deze identieke replicatie dan dezelfde persoon? Dit gedachte-experiment, geformuleerd door filosoof Derek Parfit, lijkt centraal te staan in de science-fictie film *Mickey 17*, waarin de hoofdpersoon Mickey meerdere keren op gruwelijke manieren sterft - om vervolgens weer in elkaar gezet te worden. Naast het vraagstuk van identiteit gaat *Mickey 17* ook over arbeidsrechten en de implicaties van ruimtekolonisatie.

Interview: Oud-HTF student Paul Stuiver voor NBA

Paul Stuiver, accountant en vertrouwenspersoon bij de Nederlandse Bond van Accountants (NBA), is een pleitbezorger voor de dialoog. Zelf gebruikt hij het socratisch gesprek als leidraad in de sessies die hij als vertrouwenspersoon met accountants heeft. Paul heeft bij de HTF als een der eersten zowel de bachelor- als masteropleiding met succes gevolgd. Lees het interview op nba.nl.

Wat kom je hier doen?

Op de docentenopleiding aan de HTF vragen we studenten moedig te zijn

Door: Paulien Hilbrink

De filosofiestudent spreekt me aan bij het verlaten van het leslokaal, dat uitkijkt over Nijmegen en omstreken. “Toen je vroeg: ‘wat kom je hier doen?’ voelde ik mijn hart in mijn keel kloppen. Ik kwam eigenlijk om te luisteren, en eerlijk gezegd om studiepunten binnen te halen. Maar je hebt ook echt iets van mij gevraagd.” Ik bedank hem voor zijn waardevolle feedback.

De club die op de Radboud Universiteit in Nijmegen verantwoordelijk is voor de leergang publieksfilosofie heeft me uitgenodigd om een workshop te geven over filosoferen met kinderen. Het doel van de leergang is om studenten te laten ervaren wat je na een studie filosofie de samenleving kan bieden. Ik realiseer me dat HTF-studenten eigenlijk altijd bezig zijn met hun maatschappelijke taak.

Socratische Houding

De opleiding tot tweedegraads docent filosofie en burgerschap aan de HTF is een bijzondere route om filosofie toe te leren passen. Na een propedeusejaar filosofie vertalen onze studenten hun kennis en vaardigheden naar lessen aan leerlingen in de bovenbouw van de basisschool tot en met 4 VWO. “Hoe leren kinderen iets van mij?” is een gelaagde vraag, die daarbij de rode draad vormt. Mijn collega's en ik bieden onze studenten de gelegenheid om samen te onderzoeken wie ze zijn in hun rol als docent. Wij geven studenten niet alleen de leerstof om studiepunten te halen, maar

we nodigen ze uit om hun eigen leer-vragen in de breedste zin in te brengen. Ons uitgangspunt is dat je ‘filosofie en burgerschap’ niet alleen uit boeken leert. Filosofie en burgerschap gaan over het leven zelf, over wie we zijn als mens en waar we ons bevinden. Over welke rollen je vervult of wilt vervullen, over wat moet en wat mag. Hoe je bijdraagt aan de samenleving is een vraag die we onszelf en elkaar stellen. Dat geldt voor de docenten, de studenten en voor de leerlingen aan wie zij (straks) lesgeven.

UITEINDELIJK BEDENKT DE STUDENT EEN LES OM BUITEN OVER VRIJHEID TE FILOSOFEREN.

De docenten van de afstudeerrichting Onderwijs kennen de ingrediënten en het recept om je rol als docent goed te vervullen, maar we hebben niet hét recept voor iedere individuele student. Elke student heeft zelf heel wat in te brengen.

© FOTO: VONECIA CARSWELL

De gevarieerde bijdrage van de studenten aan de werkcolleges verrijkt dat wat ik ze te bieden heb. Tijdens de colleges Socratische Houding onderzoeken we samen aan welke voorwaarden een les die leerlingen aan het denken zet, moet voldoen. De studenten ontwikkelen zelf een lesopzet, die ze vervolgens uittesten. Mijn bijdrage bestaat eruit dat ik ze help de spanningsvelden te verkennen tussen wat ze willen en wat passend is binnen de Socratische Houding. Ze denken in hun lesvoorbereiding eigenlijk steeds na over de vragen: Wat kom ik hier doen? Wat ben ik bereid om extra te geven? Wat ben ik bereid om los te laten?

Halen en brengen

Leren over wat er gedacht is in de wereld, is een geweldige stimulans om te onderzoeken wat je zelf denkt. De studenten dragen allerlei onderwerpen aan waarover het volgens hen in de les zou moeten

gaan. Ook doorleefde ervaringen zijn een bron van inspiratie, waaraan we ons tegoed doen. Zo wil een student weten of je leerlingen ook filosofie kunt leren door te bewegen. We putten uit verschillende bronnen. Zoals: een student van een jaar eerder, die filosofeerde met zijn *free-run*-klasje over de vraag wat angst is. Of het idee dat filosoferen een vorm van strijden is. Of het idee dat je je fysiek kunt positioneren ten opzichte van een stelling. Uiteindelijk bedenkt de student een les om buiten over vrijheid te filosoferen. De vraag die volgt, is waar je in je voorbereiding rekening mee moet houden. Wat ben je bereid om extra te doen of los te laten, als het anders loopt dan je verwacht. De inzichten en ervaringen van studenten die docent zijn blijken zeer bruikbaar als aanmoediging en kritiek. Ondersteuning en inspiratie vanuit de literatuur vinden ze in een lijst met didactiekboeken en aanvullend materiaal.

Het motiveert me enorm dat studenten echt iets komen dóen. Ze komen niet alleen iets halen, maar ook iets brengen. Tijdens en na de les werk ik hard om aan te reiken wat studenten nodig hebben. Ik denk voortdurend na over wat er aan bod moet komen en hoe ik dat vervolgens zó aanbied, dat ze er optimaal gebruik van kunnen maken. Aan de eindopdrachten zie ik dat studenten op een vergelijkbare manier hún les voorbereiden.

DE VANZELFSPREKEND- HEDEN VAN VORM EN INHOUD VAN HET ONDERWIJS IN TWIJFEL TREKKEN.

Moed vereist

Of je het HTF-diploma haalt of niet, wordt bepaald door het vastgestelde niveau op basis van de eisen van de Inspectie. Verder ligt het speelveld inhoudelijk open: de bal ligt bij ons als bevoegde opleiders. Studenten bepalen hun eigen niveau door de mate van complexiteit en zelfstandigheid die ze in hun werk leggen. De leerdoelen bepalen zij dus voor zichzelf: dit kan en ken ik al en dit wil ik leren. Bovendien laten we - op basis van vertrouwen - de volgorde van wat studenten moeten leren steeds meer los.

We moedigen studenten aan om kritisch naar hun eigen leerproces te kijken. Een student die op haar stageschool een niet zo goed gelukte les over humor had gegeven, vroeg haar medestudenten er eens over mee te denken. Zij organiseerde zelf de kritiek en paste haar les

vervolgens aan. Een andere test is om onvoorbereid een klassengesprek te voeren; je leert van de groep wat er dan kan gebeuren. Weer een ander maakt een les 'uit het boekje' op maat voor haar groep: heel leerzaam! Docent worden en zijn is niet een vanzelfsprekendheid. Je ontwikkelt je voortdurend, ook als je al jaren voor de klas staat. Je leert steeds beter vertrouwen op je wat kan en wat je te bieden hebt.

Voortdurend het spanningsveld onderzoeken tussen wat je wilt geven en wat er van je gevraagd wordt, vereist moed. Je zet de kaders waarbinnen je beweegt namelijk steeds op het spel. En dat is wat een docent filosofie en burgerschap op school komt doen: de vanzelfsprekendheden van vorm en inhoud van het onderwijs in twijfel trekken.

Paulien Hilbrink

Paulien Hilbrink heeft Wijsbegeerte aan de UvA gestudeerd en is leerkracht in het basisonderwijs. Ze filosofeert met kinderen en jongeren, ouders en senioren, en is actief bestuurslid bij het platform voor kinderfilosofie: Centrum Kinderfilosofie (CK). Bij de HTF is Paulien docent binnen de vakgroep Onderwijs.

Filosofie
in media

Digitale transformatie en de vraag naar het menselijk zijn in een digitale werkelijkheid¹

Door: Ben van Lier

Bijna 70 procent van de mensen op de wereld is gebruiker van een mobiele (smart) telefoon en ongeveer een even groot aantal mensen maakt gebruik van internet. Naast deze bekende technologische toepassingen zijn er in 2023 bijna 16 miljard consumentenapparaten actief en verbonden in wereldwijde netwerken. Dit aantal zal tot 2030 tenminste gaan verdubbelen, zo is de verwachting. Het *Internet of Things* (IoT), dat voornamelijk bestaat uit consumentenapparaten zoals koelkasten, smart-watches, televisies, auto's en allerlei andere producten, begint daarmee langzaam maar zeker wereldwijd vorm te krijgen.

© FOTO: WALLING

¹ Dit artikel is een bewerking van het gelijknamige hoofdstuk in de publicatie *Smart Humanity. Menselijkheid in digitale tijden*.

Naast het IoT neemt ook de wereldwijde toepassing van digitale mogelijkheden exponentieel toe. Hierdoor zal de wijze van industriële productie wereldwijd revolutionair veranderen. Deze ontwikkeling, aangeduid als de vierde industriële revolutie, leidt tot het ontstaan van een zogenaamde *Industrial Internet of Things* (IIoT). Hierin speelt China een toonaangevende rol.

Nieuwe ontologie

De verbindingen binnen netwerken, de onderlinge communicatie en de mogelijkheden voor nieuwe, en andere functionaliteiten van apparaten en machines creëren zo een nieuwe categorie van *Cyber Physical Systems* (CPS). De gebruikte algoritmes, software en data bepalen het functioneren en de onderlinge communicatie van deze individuele systemen met andere systemen én met mensen. Tegelijkertijd zullen deze *cyber physical systems* het functioneren gaan bepalen van een steeds groter digitaal ecosysteem.

DE VRAAG WORDT RELEVANT OF WE OP ZOEK MOETEN GAAN NAAR EEN NIEUWE ONTOLOGIE OF ZIJNSLEER IN DE DIGITALE WERELD.

In 1954 al benoemt de Duitse filosoof Heidegger de snelle ontwikkeling van technologie als een vorm van een 'omlijsting van onze actuele werkelijkheid'. Deze omlijsting doet een oproep aan de mens om de nieuwe en door technologie gecreëerde werkelijkheid te analyseren en te ontsluiten. Met deze

analyse kunnen we op zoek naar de essentie van de technologie die ons omringt en wat zij betekent voor het Zijn van mens in deze wereld.

Ondanks de waarschuwing van Heidegger groeit de huidige nieuwe digitale werkelijkheid exponentieel, op basis van een enorm aantal onderling verbonden en communicerende apparaten. Grotendeels onbewust worden onze fysieke menselijke wereld en werkelijkheid omkaderd door een nieuwe en op mathematische en natuurwetenschappelijke uitgangspunten gebaseerde digitale werkelijkheid. In deze ontwikkeling besteden we te weinig aandacht aan de gevolgen voor het Zijn van mens van deze nieuwe digitale werkelijkheid. Met deze ontwikkelingen wordt de vraag relevant of we op zoek moeten gaan naar een nieuwe ontologie of zijnsleer in de digitale wereld.

The Metaverse

Naast bovenstaande ontwikkelingen ontstaan ook mogelijkheden om de groeiende digitale werkelijkheid uit te breiden met aanvullende vormen. Hierbij kunnen we denken aan een door computers gecreëerde driedimensionale werkelijkheid, weergegeven op hardware: een virtuele realiteit (VR). De virtuele realiteit reageert interactief op de gebruiker en is erop gericht dat deze een virtuele omgeving ervaart als de fysieke werkelijkheid en er actief aan deelneemt. Een hybride variant kennen we als een gemengde fysieke werkelijkheid (Augmented Reality, AR), bestaande uit combinaties van de fysieke en digitale werkelijkheid. Door middel van dergelijke aanvullende werkelijkheden is het voor mensen steeds eenvoudiger om vanuit hun eigen fysieke werkelijkheid te communiceren en interacteren met objecten in deze nieuwe en aanvullende virtuele werkelijkheid.

Het geheel van al deze nieuwe combinaties heeft in de afgelopen jaren geleid tot speculaties over de komst van *The Metaverse*. Dit 'universum' is gebaseerd op nieuwe combinaties van de zich ontwikkelende virtuele werelden. De gezamenlijke digitale werelden kunnen de 'echte' werkelijkheid exact of bijna exact reproduceren. In 2022 geeft Matthew Ball als eerste een eenduidige definitie van *The Metaverse*:

A massively scaled and interoperable network of real-time rendered 3D virtual worlds that can be experienced synchronously and persistently by an effectively unlimited number of users with an individual sense of presence, and with continuity of data, such as identity, history, entitlements, objects, communications and payments.

Centraal staat volgens Ball de mogelijkheid voor de gebruiker van virtuele werelden om de daarin gebruikte content, zoals een avatar, van de ene virtuele wereld mee te nemen naar een andere.

WE KUNNEN DE VIRTUELE WERELDEN NIET LANGER BESCHOUWEN ALS 'ILLUSIES'.

Volgens de Australische filosoof David Chalmers kunnen we de virtuele werelden niet langer beschouwen als 'illusies'. Naar zijn mening vormt de virtuele werkelijkheid steeds meer een werkelijkheid op zich en is het bestaan ervan steeds meer te beschouwen als een 'echte' realiteit. De virtuele werelden zijn anders dan de fysieke werkelijkheid, omdat ze gebaseerd zijn op informatie en processen uitgevoerd door computers. Maar wanneer gebruikers in een virtuele wereld steeds meer hun fysieke aanwezigheid kunnen ervaren en tegelijkertijd kunnen inter-

acteren met andere virtuele objecten, zal langzaam maar zeker de grens tussen de fysieke en virtuele werkelijkheid vervagen. Volgens Chalmers is *The Metaverse* een zich langzaam ontwikkelende wereldwijde virtuele wereld, waarin je weliswaar niet je hele leven doorbrengt, maar waaraan je deelneemt waar en wanneer je wilt. Door zijn mathematische en natuurwetenschappelijke uitgangspunten is *The Metaverse* fundamenteel anders dan de fysieke werkelijkheid, die we ervaren op basis van individuele zintuiglijke waarneming.

Nieuwe golf

In 2023 publiceren Mustafa Suleyman en Michael Bashkar het boek *The coming wave*. In dit boek onderzoeken zij de mogelijke gevolgen van een nieuwe golf aan actuele technologieën, die kunnen zorgen voor nieuwe digitale combinaties die de digitale transformatie naar een nieuw hoogtepunt brengen. De auteurs baseren zich in hun boek op de economische theorie van Joseph Schumpeter en zijn onderzoek naar de essentiële rol van technologie in grote economische veranderingen.

Op basis van de theorie van Schumpeter gaan Suleyman c.s. ervan uit dat er een nieuwe versnelling gaat plaatsvinden. Deze versnelling is gebaseerd op de nieuwe generatie technologische mogelijkheden die tegelijkertijd beschikbaar komen en breed kunnen worden toegepast. De nieuwe generatie technologische ontwikkelingen zal worden samengesteld uit relatief nieuwe en zich nu snel voltrekkende technologische ontwikkelingen, zoals artificiële intelligentie en synthetische biologie, kwantum *computing* en robotica.

In de afgelopen jaren hebben we doorbraken en snelle toepassing gezien op het terrein van kunstmatige intelligentie. Alhoewel er nog veel vraagtekens zijn over deze technologie en de daaruit voortvloeiende maatschappelijke

gevolgen, vormen met name *Large Language Models* (LLM) aanleiding voor een enorme hype in investeringen, ontwikkelingen en toepassingen. Naar de mening van Suleyman c.s. zullen er snel duizenden van dergelijke modellen beschikbaar zijn. Daarmee bereiken we een punt waarop iedereen in de wereld de beschikking heeft over kunstmatige capabele intelligentie (ACI). Met deze laatste term brengen zij een onderscheid aan met kunstmatige algemene intelligentie (AGI).

DE KWANTUM- WERKELIJKHEID VERSCHILT FUNDAMENTEEL VAN DE FYSIEKE MENSELIJKE WERKELIJKHEID.

Ethische risico's

De snelle ontwikkelingen op dit vlak brengen niet alleen nieuwe ethische risico's met zich mee maar ook risico's voor de veiligheid en privacy van bedrijven en personen. Deze risico's zijn nog onvoldoende in beeld en kunnen nauwelijks overschat worden. De auteurs van het boek waarschuwen dan ook dat kunstmatige intelligentie niet alleen een technologisch werktuig of platform is maar tevens een technologische verandering op meta-niveau, die zowel positieve als negatieve toepassingen mogelijk maakt.

Naast kunstmatige intelligentie beschouwen Suleyman c.s. synthetische biologie als een centraal onderdeel van deze nieuwe golf aan technologische mogelijkheden. Hierbij gaan zij ervan uit dat ook

© FOTO: ADRIA GARCIA SARCEDA

ons DNA een vorm van informatie is, waarbij de gebruikte lettercombinaties worden omgevormd naar nullen en enen. De toepassing zal plaatsvinden in bijvoorbeeld voedsel, medicijnen (vaccins), materialen, productieprocessen en consumentengoederen. Suleyman c.s. wijzen ook op twee andere snel opkomende technologieën: kwantum *computing* en robotica. Hoewel kwantum *computing* zich nog in een vroege (ontwikkelings-)fase bevindt, verwachten de auteurs ook op dit terrein op korte termijn grote doorbraken, gegeven ook de grote investeringen in de VS, China en Europa. De twee nieuwe technologieën zullen van grote invloed zijn op bestaande technologische ontwikkelingen. De auteurs zijn van mening dat doorbraken op het vlak van kwantum-technologie verregaande implicaties hebben en mogelijk zelfs catastrofale gevolgen voor bijvoorbeeld de financiële sector of overheidscommunicatie in het algemeen.

Nieuwe bedreigingen

De centrale attractiviteit van kwantum-computers wordt gevormd door de mogelijkheid om de snelheid en omvang van computerberekeningen exponentieel te vergroten. De kwantum-werkelijkheid verschilt fundamenteel van de fysieke menselijke werkelijkheid. De fundamenteen waarop kwantum *computing* is gebaseerd, zoals *quantum waves*, *entanglement*, *superpositie* en *onzekerheid*, verschillen fundamenteel van de huidige digitale en menselijke werkelijkheid. Ook kan de kwantum-werkelijkheid alleen waargenomen worden door gebruik te maken van specifiek ontwikkelde apparaten, die met een specifiek doel een niet-herhaalbare waarneming kunnen doen.

Tegelijkertijd zal het kunnen begrijpen en controleren van deze nieuwe complexiteit, gebaseerd op mathematische en natuurwetenschappelijke inzichten, voor de mensheid steeds verder afnemen.

Deze nieuwe ontwikkelingen zijn niet langer beperkt tot individuele systemen of toepassingen. Op steeds meer terreinen zoeken onderzoekers naar mogelijkheden om samenwerkingsverbanden of collectieven van systemen te creëren. Deze collectieven bestaan uit verschillende wereldwijde netwerken en zijn gezamenlijk gericht op het realiseren van een of meerdere belangen door middel van samenwerking. De verwachting is dat deze collectiviteiten steeds meer autonoom en zonder tussenkomst van mensen interacteren met hun omgeving en activiteiten uitvoeren zonder directe toestemming van mensen.

De door Suleyman c.s. beschreven golf aan nieuwe technologieën heeft dan ook naar hun mening niet alleen positieve kanten. Niet alleen zal de wereldwijde verspreiding niet kunnen worden bestuurd en gecontroleerd vanuit een enkele natiestaat, ook zullen nieuwe bedreigingen ontstaan, die zorgen voor het ontregelen of saboteren van deze steeds autonoom functionerende systemen.

Mogelijke confrontatie

In 2022 stelde ik in een artikel in 'Foundations of Science'² de volgende vraag:

Are we humans sufficiently aware of the possible impact on our 'Being' in this ongoing confrontation between a traditional reality shaped by humans and the new digital reality created largely by algorithms and software.

Vrij vertaald: zijn wij ons als mensheid bewust van de veranderingen die de digitale transformatie met zich meebrengt voor ons Zijn van mens? Maar ook: stellen wij ons voldoende de vraag of wij over voldoende kennis beschikken hoe die toekomstige digitale wereld eruit ziet en wat dit betekent voor ons Zijn van mens in deze nieuwe digitale wereld? Of gaan we er als vanzelfsprekend vanuit dat we ons

kunnen aanpassen aan de uitkomsten van computers, algoritmes en software? Zijn wij ons bewust van de grote en kleine gevaren die voortvloeien uit onze drang naar een steeds snellere digitale transformatie van de samenleving voor ons Zijn van mens? Of koersen we af op een mogelijke confrontatie van de zintuiglijke menselijke wereld met de aanstormende digitale wereld?

DE NIEUWE DIGITALE WERKELIJKHEID DWINGT ONS OM NA TE DENKEN OVER HET ZIJN VAN MENS IN EEN DIGITALE WERELD.

Zijn van mens

In onze moderne en historische werkelijkheid bestaat nog steeds de opvatting dat we technologie kunnen beschouwen vanuit een instrumentele benadering van geïsoleerde objecten. Dit perspectief is dominant voor het ontwikkelen, vormgeven en besturen van digitale ontwikkelingen. De nieuwe digitale werkelijkheid dwingt ons echter na te denken over een Zijn in een wereld dat is gebaseerd op computers, algoritmes en software, die functioneren in een onderling verband en die door mensen in hun werking niet zijn waar te nemen.

De vraag dringt zich op of we als mensheid in deze ontwikkeling iets missen wat Martin Heidegger 'intentionaliteit' noemt, om de veranderingen die gaande zijn waar te nemen. Heidegger stelt in 1924 in zijn colleges over het concept van 'tijd', dat intentionaliteit iets is wat ontstaat uit: "een bewust beleefde ervaring, voortkomend uit een (spontane) relatie met een object waaruit een betekenis voor ons ontstaat."

De verbindingen die thans als vanzelfsprekend om ons heen ontstaan tussen apparaten onderling en tussen apparaten en mensen, kunnen we niet zintuiglijk waarnemen. We kunnen dan ook niet anders dan de in het begin geformuleerde vraag beantwoorden met de constatering dat de snelheid van de ontwikkeling van de digitale werkelijkheid een gegeven is en dat de consequenties van dit proces steeds zichtbaarder worden. De noodzaak om in dit proces op zoek te gaan naar een antwoord op de vraag wat dit betekent voor het Zijn van mens in een digitale werkelijkheid is daarmee meer dan ooit urgent geworden.

² Lier van B. (2022) Martin Heidegger's 'Dasein in an Emerging Digital Ecology. Foundations of Science <https://doi.org/10.1007/s10699-022-09879-5>

Ben van Lier

Prof. dr. Ben van Lier is in 2009 gepromoveerd aan de Erasmus Universiteit Rotterdam op het onderwerp Interoperabiliteit van Informatie. Hij is gepensioneerd en heeft de laatste 23 jaar gewerkt bij Centric, een Nederlands IT-bedrijf, onder andere als Director Strategy & Innovation. In 2013 werd hij benoemd tot hoogleraar aan de Steinbeis University in Berlijn en daarnaast in 2015 tot Lector aan de Hogeschool Rotterdam. Binnen de digitale transformatie houdt hij zich steeds meer bezig met vragen over wat deze digitale transformatie betekent voor het 'zijn' van mens in een digitale wereld.

Filosofie
in media

De kunst van de georganiseerde tegenspraak

Door: Remko van Broekhoven

Ik ga hier niet beweren dat Charlie Kirk een soort Socrates 3.0 was. Toch deed de wijze waarop hij in gesprek ging met studenten die de wijsheid in pacht meenden te hebben, me denken aan de Atheense 'steekvlieg'. Zeker als je daarna de *aporia* zag bij die studenten: de totale verwarring van mensen die ineens ontdekken dat ze niet weten wat ze dachten te weten. Om vervolgens hopelijk des te meer te weten te komen.

© BRON: GAGE SKIDMORE

Het maakt het nóg triester dat op 10 september een kogel een eind maakte aan het leven van Charlie Kirk, symbolisch genoeg op een universiteitscampus, terwijl hij sprak over wapengeweld. Het is niet de dood van Socrates, maar toch een tragedie voor zowel democratie als filosofie.

Feiten doen ertoe

Dat vond niet iedereen, ook niet binnen *academia*. Zo bleek een collega-filosoof - universiteitsdocent in Nijmegen - vooral geschokt door 'de collectieve verheerlijking' van Kirk (de Volkskrant 24 september 2025). Kirk was een 'extreemrechtse haatprediker', met 'weezinwekkende' denkbeelden. In de tijd van Socrates hadden we, na wat socratisch verantwoord doorvragen, wellicht voorbeelden van denkbeelden gehoord, die dan inderdaad onze weezin zouden wekken. In tijden van Google leert een *advanced search* dat het om ideeën gaat, waarmee de geachte collega het eenvoudigweg oneens is: dat empathie een schadelijke *new age*-uitvinding is, of dat het recht op wapen-

bezit onvermijdelijk slachtoffers maakt en dan volgens Kirk nóg te verkiezen valt, evenals bijvoorbeeld autoverkeer. Of, en hier wordt het betoog van onze medewijsgeer nog minder wijsgerig verantwoord: dat bij wat verder doorklikken er feitelijk niets overblijft van aantijgingen als 'Kirk was voor het stenigen van homo's' en 'Kirk vond dat transgenders moeten worden gelyncht, net als zwarten in de jaren 50 en 60 van de vorige eeuw'.

Feiten doen ertoe, ook voor filosofen. Zelfs voor filosofen die menen dat 'waarheid' een betrekkelijk begrip is. Zeker als het verdraaien van feiten - 'Kirk wil ons dood hebben!' - resulteert in de overtuiging bij een jongeman dat moord het aangewezen antwoord is op de 'haat' en het 'geweld' van Charlie Kirk. Terwijl deze, onder het motto *prove me wrong*, vaak opvallend hoffelijk in gesprek ging met mensen die hem leken te beschouwen als een fundamentalistisch-christelijke *antichrist*. In ontelbare reacties op (social) media na de moord lag de nadruk op hoe verwerpelijk de zojuist vermoorde persoon was, vaak op basis van verdraaide citaten en horen-zeggen.

**WANNEER DENKERS
NOG NIET DOOD ZIJN,
VERWELKOM ZE DAN OP
JE CAMPUS, HOEZEER JE
OOK MET HEN VAN MENING
VERSCHILT.**

Ignorantie en arrogantie

Het gaat echter niet louter om feiten, hoe belangrijk die op zichzelf ook zijn. Het gaat, zoals zo vaak in de filosofie, ook om elementaire logica en de argumentatie die daaruit voortvloeit. Dan blijkt het punt dat mensen als Kirk niet op universiteiten

hoeven te worden gehoord, een even hooghartige als halfslachtige, eeu.... *apologie* te krijgen. Niet toevalligerwijs draagt het betoog van onze collega de titel: 'De universiteit is geen talkshow-tafel'. Hij schrijft: "Het gaat op een universiteit immers niet om *doxa*, maar om *episteme*. Dat wil zeggen: het gaat niet om de snel gevormde mening, maar om de grondig onderzochte kennis."

Geen moment lijkt het in dit imposant fronsende hoofd te zijn opgekomen dat zijn *episteme* verdacht veel trekken vertoont van *doxa*, zoals ik daarnet aangaf bij het verwijt van 'haatprediker'. En al helemaal niet dat de *doxa* van politieke of filosofische tegenstanders, meer *episteme* zou kunnen vertonen dan ons lief is. (Voor alle duidelijkheid: ik zeg dit als iemand die het negen van de tien keer met Charlie Kirk oneens was en die nul sympathie heeft voor de pogingen van Kirk's held Trump om vrije meningsuiting en academische vrijheid in te perken). Al met al doemt hier een riskante combinatie op van ignorantie en arrogantie, en lijkt de Nijmeegse filosoof ineens op de studenten die de autodidact Kirk overtuigend op hun plaats zette. Of, om naar de klassiekers terug te keren: op wijsgerige windbuilen als Euthyphro en Meletus, Socrates' favoriete slachtoffers.

Intellectueel lui en zelfvoldaan

Maar laten we het *dialectische steekspel*, zoals Nietzsche de socratische methode aanduidde, even achter ons laten en een positief alternatief schetsen, voor zowel de filosofie als de democratie. Weinig filosofen hebben de constructieve waarde van tegenspraak - uitgenodigd, of zonder invitatie verschenen - zozeer benadrukt als John Stuart Mill. "Zowel leraren als leerlingen vallen in slaap op hun wachtpost, als er geen vijand in het veld te zien valt."

ALS DE KOGEL DIE KIRK TROF ERGENS GOED VOOR ZAL ZIJN, IS HET HOPELIJK HET BESEF VAN WAAR VRIJE MENINGS- UITING OM DRAAIT.

Waarmee Mill aangaf dat het op universiteiten en in de publieke opinie altijd zaak is om fundamenteel meningsverschil te verwelkomen. Niet alleen vanwege de pluriformiteit of, met een hedendaags begrip, *viewpoint diversity*, die op zich al waarde heeft in de democratie. Maar ook om te voorkomen dat jijzelf intellectueel lui en zelfvoldaan wordt. Dat nu is precies wat ik in de studenten zag die in onzachte aanraking kwamen met Charlie Kirk: jongens en meisjes die weliswaar indrukwekkende studies volgden en ingewikkelde boeken lazen... maar die ook al veel te lang niet meer tegengesproken waren of werkelijk aan het denken gezet. En die dus uiteindelijk hulpeloos bleken, zelfs al hadden ze een valide punt te verdedigen, zoals de zaak van Gaza, de gevaren van wapenbezit, of de argumenten vóór vrije abortuskeuze.

Vrijheid van de andersdenkende

In het filosofieonderwijs ligt de kunst van de georganiseerde tegenspraak erin dat je wérkelijk contrasterende visies behandelt en uiterst terughoudend bent met het diskwalificeren van tegenargumenten als 'slecht onderbouwd' of 'wetenschappelijk irrelevant'. Je zou dit een ultieme praktische wijsheid ofwel *phronèsis* kunnen noemen, voorbij *doxa* en *episteme*. Laat je studenten verschillende teksten zien, reik ze diverse criteria aan, en ziedaar... ze kunnen zelf oordelen, zonder te veroordelen, te betreuren of te bespotten.

Wanneer denkers nog niet dood zijn, verwelkom ze dan vooral op je campus, hoezeer je ook met hen van mening verschilt. Sterker nog: hoe méér je met hen van mening verschilt. Te vaak reserveren we vrije meningsuiting voor mensen die niet te ver verwijderd van onze eigen opinie opereren. Het wordt spannend, maar ook pas echt de moeite waard, wanneer je de mogelijkheid inbouwt dat ze je - al is het maar gedeeltelijk - overtuigen. Dat kan alleen wanneer je ze het woord gunt. 'Vrijheid is altijd de vrijheid van de andersdenkende,' stelde Rosa Luxemburg.

Als de kogel die Kirk trof ergens goed voor zal zijn, is het hopelijk dit besef van waar vrije meningsuiting écht om draait.

Remko van Broekhoven

Remko van Broekhoven (1967) is politiek filosoof. Hij is gepromoveerd aan de Universiteit Utrecht, en doceert onder meer voor The School of Life, de Volksuniversiteit en het HOVO.

Hoe praktische filosofie je helpt te doen wat jij belangrijk vindt

Door: Kiki Verbeek

Praktisch-filosofische methoden en technieken lenen zich uitstekend voor de aanpak van complexe problemen. Vijftien jaar geleden wilde ik mijn werk als praktisch filosoof een nieuwe impuls geven en nam ik me voor op zoek te gaan naar een hardnekkig-probleem. Het moest een probleem zijn waar veel mensen last van hebben. En het liefst ook nog een probleem van mensen die mij een beetje vertrouwd zijn, zodat het niet al te lastig zou zijn om ze te bereiken.

Ik hoefde niet lang na te denken, want vlak voor mijn neus bevond zich een groot probleem. Het was een kwestie waarmee ik al jaren worstelde, net als de meeste van mijn collega's in de wereld van training, coaching en advies. Wat zeg je als iemand je vraagt: "En wat doe jij eigenlijk?"

Professionele identiteit

Hoe vat je kort samen wat jij als professional te bieden hebt? Hoe vertel je een verhaal dat bij je past? Hoe blijf je weg van de clichés en algemeenheden? Hoe onderscheid je je? Wat zijn de juiste woorden voor de dienst die jij levert? Hoe zorg je ervoor dat je verhaal niet te langdradig is? Maar ook niet te kort? Hoe geef je je eigen kleur en stijl aan je verhaal? Kortom: hoe zet je je professionele identiteit neer?

Ik herinner me dat ik in die tijd een scholingsweekend bijwoonde met een paar honderd trainers, coaches en adviseurs: allemaal mensen zoals ik. Met elkaar vulden we een compleet hotel, we volgden workshops in grote zalen, we hadden een ontbijtbuffet, lunch en diner, en we praatten de hele dag door. Overal om me heen ontmoetten mensen elkaar en vertelden ze elkaar over hun werk. Ik hoorde gestotter en gestamel, eindeloze persoonlijke verhalen en veel clichés, ook uit mijn eigen mond. Dat voelde helemaal niet goed. Niemand van ons kwam goed uit de verf – en dan waren we nog maar als trainers en coaches onder elkaar.

Glashelder verhaal

Wat een toestand, dacht ik, al deze mensen hebben kwaliteiten en ze doen zulk waardevol werk, maar ze hebben geen 'verhaal'. Zo werd mijn onderneming geboren: 'Glashelder Verhaal'. Ik dokterde uit hoe de praktische filosofie deze mensen kan helpen om de kern van hun werk op een treffende manier tot uitdrukking te brengen. Elke trainer, coach, adviseur verdient een verhaal waarbij die

zich comfortabel voelt, een verhaal dat past en klopt en recht doet. Daarnaast is het belangrijk dat dat verhaal herkenbaar en aantrekkelijk is voor de doelgroep. Dus ik moest twee vliegen in één klap slaan. Ik ontwierp mijn eigen methode en ging aan de slag. De praktisch-filosofische aanpak bleek te werken als een trein.

Wat is er praktisch-filosofisch aan het probleem dat al die trainers, coaches, adviseurs met elkaar delen? Ik noem drie belangrijke kenmerken. Ten eerste doen veel dienstverleners - mensen die met mensen werken - hun werk met hart en ziel. Hun betrokkenheid komt voort uit een verbinding die zij voelen met hun doelgroep, de methode die ze inzetten of de beroepspraktijk waarin ze zich begeven. Grip krijgen op deze ingrediënten is lastig, want ze voelen enerzijds persoonlijk, maar je levert anderzijds een zakelijke dienst. Tegelijk zijn deze ingrediënten wezenlijke bouwstenen als je iets wilt vertellen over wat je doet en wat je daarin belangrijk vindt. De praktische filosofie helpt je de kern van wat je doet te pakken te krijgen. Ten tweede werken professionals, zoals procesbegeleiders, vanuit hun ervaringskennis. In de loop van hun leven doen ze verschillende opleidingen en ze helpen vele mensen in allerlei contexten. Hoe ervarener ze worden hoe meer ze durven te vertrouwen op hun intuïtie. De berg aan ervaringskennis die onder je werkende leven ligt, is bepalend voor wat je doet, maar blijft vaak voor het grootste deel impliciet: je hebt er nog geen woorden voor. Het loont om je ervaringskennis expliciet te maken: dan kun je deze makkelijker delen met je klanten. De praktische filosofie helpt je te verwoorden wat je weet, maar nog niet kon zeggen. Ten derde hebben ervaren, gedreven, geïnspireerde coaches en adviseurs vaak ontzettend veel te vertellen. Ze zijn nogal verbaal ingesteld, ze hebben veel woorden tot hun beschikking en ze lopen over van de mooie praktijkvoorbeelden. Maar ze

zien door de bomen het bos niet meer. Daarnaast zijn ze gevormd door het jargon in hun wereld en weten ze vaak niet hoe ze de clichés, containerbegrippen en beleidstaal van zich af kunnen schudden. Vaak praten ze ook nog hun collega's na. Zie daar maar eens je eigen verhaal van te maken. De praktische filosofie helpt je te bepalen wat van jou is en hoe je je verhoudt tot anderen.

Effectieve methode

De onschuldige vraag 'En wat doe jij eigenlijk?' van de ene dienstverlener aan de andere confronteert beiden met hun vage gevoelens en gedachten, hun ongrijpbare inzichten en de onoverzichtelijke veelheid in zichzelf. Dat is een machteloze ervaring. Socratische technieken helpen je om de kern van wat je doet boven tafel te krijgen, woorden te vinden voor je ervaringskennis en orde te brengen in de chaos.

Voor een groot probleem dat ik in mijn eigen werkveld signaleerde, heb ik een praktisch-filosofische aanpak gevonden: een effectieve methode voor een specifieke niche. Inmiddels begeleid ik al vijftien jaar ervaren coaches en consultants die worstelen met het profileren van zichzelf. Ik help ze bij het verwoorden van een glashelder verhaal over hun dienst. Met een glashelder verhaal maak je jezelf zichtbaar als professional, je bent herkenbaar voor je doelgroep en je krijgt een vanzelfsprekende aantrekkingskracht. Zo bouw je je onderneming op een stevig fundament. Deze aanpak werkt en werkt nog steeds, voor mijn klanten en voor mij.

Hardnekkige problemen rond de kern van een zaak, het ontbreken van de juiste woorden en een overweldigende chaos zijn overal te vinden. Niet alleen in mijn niche. Er bestaan vele hardnekkige kwesties die gebaat zijn bij een praktisch-filosofische aanpak. Mijn niche is mijn niche geworden omdat mijn affiniteit

op die plek ligt. Ik maak zelf deel uit van mijn niche. Ik help mensen met het oplossen van een pijn die ook mijn pijn was. Voor iedereen is er een niche. Je moet die wel zelf zoeken, want jij bent degene die de klik voelt als je er bent.

Ik nodig je uit op zoek te gaan naar een hardnekkig probleem in jouw werkveld, het kan niet complex genoeg zijn. Hoe kan de praktische filosofie helpen? Verzin een plan en pak het aan.

Publicatie Kiki Verbeek

Professionele identiteit voor ervaren coaches & consultants, Van Duuren Management (2021).

Dit boek helpt je bij het neerzetten van je professionele identiteit. Het laat je zien hoe je een vorm vindt voor jouw inhoud, met stimulerende praktijkverhalen. Zo maak je jezelf en je dienst zichtbaar, herkenbaar en aantrekkelijk.

Kiki Verbeek

Kiki Verbeek is neerlandica, filosofe en theatermaker. Ze helpt zakelijk dienstverleners met het verhelderen van hun professionele verhaal. Ze helpt je focus aanbrengen in je handelen, zichtbaar maken waar je voor staat en doen wat je belangrijk vindt. www.glashelderverhaal.nl

Denkertje

**"Waarom is men om
de waarheid bezorgd,
en wel meer dan
om zichzelf?"**

Michel Foucault

Op weg als
Toegepast Filosoof

Ontwikkeling leerlijnen burgerschapsonderwijs

Door: Jelle Verlooi

In juli 2025 voltooide Jelle Verlooi zijn bacheloropleiding Toegepaste Filosofie (richting onderwijs) aan de HTF. Voor zijn afstudeeropdracht werkte hij bij het DevelsteinCollege in Zwijndrecht. Daar onderzocht hij hoe burgerschapsonderwijs vorm kan geven in een doorlopende leerlijn voor het niveau vmbo-t.

Het ontwikkelen van burgerschapsonderwijs is een rode draad geweest in mijn studie jaren aan de HTF. In mijn tweede jaar kwam ik in aanraking met het probleem dat 'burgerschapsonderwijs' heet en sindsdien heb ik geprobeerd dat vraagstuk op mijn manier te doorgronden. In 2024 kreeg ik de kans om dat in de praktijk te doen. Op het Develstein-College werd ik, samen met een collega, onderdeel van de werkgroep Burger-schap, met als doel het onderwijs op dit gebied duurzaam vorm te geven.

Visie en concrete leerdoelen

Het eerste probleem waar je tegenaan loopt, is de abstractheid van begrippen als 'burgerschap' en 'burgerschapsonderwijs'. De overheid geeft in de wettelijke opdracht burgerschap (2006) en de uitbreiding daarvan (2021) een nogal abstracte omschrijving, vermoedelijk om paternalisme te vermijden. Tegelijk maakt die vaagheid het moeilijk om te bepalen wat goed burgerschapsonderwijs eigenlijk is. Daar komt bij dat burgerschapsonder-

wijs geregeld stevige kritiek krijgt. In november 2023 verscheen er in dit vakblad bijvoorbeeld een artikel van Joep Dohmen onder de titel: "Waarom burgerschapsonderwijs gedoemd is te mislukken." Zulke (terechte) kritiek zorgt ervoor dat je je gaat afvragen wat burgerschap precies inhoudt en hoe je dit betekenisvol kan vormgeven. Voor mij maakte juist die onzekerheid de uitdaging extra aantrekkelijk. Als het antwoord nog niet vaststaat, is er ruimte om het zelf te ontdekken.

De filosofie heeft mij daarbij geholpen. Ze leert je begrippen te onderzoeken, scherp te definiëren en pas daarna in praktijk te brengen. We begonnen met veel onzekerheid, maar filosofisch begripsonderzoek gaf houvast. Het gevoel tijdens dit proces wordt goed samengevat in de volgende quote:

"Het meest praktische wat een reiziger kan doen die onzeker is over zijn weg, is niet om met grootse snelheid de verkeerde richting op te gaan, maar om te overwegen hoe hij de juiste richting kan vinden."

Die houding van reflectie en zorgvuldigheid bleek essentieel bij het ontwikkelen van burgerschapsonderwijs. Het hele proces bestaat uit continu begrippen verhelderen en draagvlak creëren, maar ook uit een visie formuleren, en die vertalen naar concrete leerdoelen en activiteiten. In werkelijkheid liepen die stappen voortdurend door elkaar. Je leert al doende en stelt bij waar nodig.

Definitie kernbegrippen

Zo begon ik met het formuleren van de definitie van de kernbegrippen 'burgerschap' en 'burgerschapsonderwijs', zowel in algemeen zin als toegespitst op het DevelsteinCollege. Voor dit stuk deel ik de algemene definities. Mijn definitie van burgerschap luidt:

"Burgerschap is een essentially contested concept, dat verwijst naar een gemeenschapsgevoel (lidmaatschap), een juridische status of een politieke activiteit (participatie). Het is een concept dat verschillende politiek-filosofische opvattingen kan verenigen."

Deze definitie is geïnspireerd op Patrick Loobuyck, auteur van *Burgerschap: politiek-filosofische perspectieven*.

Voor burgerschapsonderwijs liet ik mij inspireren door Eidhof en Biesta. Ik definieer het als volgt:

"Een schoolvak met een ethische kern, gebaseerd op de fundamentele waarden van de democratische rechtsstaat. Het leert leerlingen hoe zij zich als burger kunnen manifesteren en oriënteren in sociale, maatschappelijke en politieke contexten. Burgerschap gaat over wat je kunt doen met vrijheden en rechten - voor jezelf, een ander en de samenleving."

Hopelijk dagen deze definities anderen uit om een eigen versies te formuleren.

© FOTO: JULIA KADEL

MIJN AfstUDEERPROJECT IS INMIDDELS EEN FUN- DAMENTEEL DOCUMENT EN VORMT DE BASIS VOOR TOEKOMSTIGE LEERLIJNEN VAN HAVO EN VWO.

Luisteren en ontwerpen

In maart 2024 bood de SLO nieuwe handvatten in de vorm van leerdoelen. Die combineerden we met onze definities tot een stevig fundament voor de leerlijn. Op het DevelsteinCollege besloten we bovendien gedeeltelijk gehoor te geven aan Dohmen's kritiek. We maakten binnen burgerschap een splitsing tussen 'persoonsvorming' en 'internationalisering', samengebracht onder de naam '(wereld) burgerschap'. Vervolgens vertaalden we deze visie naar concrete leerdoelen, en voerden een nulmeting uit om te zien wat er al aan burgerschapsactiviteiten gebeurde en wat er nog ontbrak. Daarna onderzochten we de school- en leerlingencultuur, want de leerlijn moest niet alleen passen bij de visie van de school, maar ook bij de leefwereld van de leerlingen. Burgerschapsonderwijs ontwikkelen is dus evenzeer een kwestie van luisteren als van ontwerpen.

Na dat voorwerk konden we activiteiten formuleren die aansloten bij de visie en de behoeften die we hadden vastgesteld. Die activiteiten vormen binnen de overkoepelende leerlijn twee sub-leerlijnen: één voor persoonsvorming en één voor internationalisering. Mijn afstudeerproject kun je dan ook zien als een matroesjka-pop van leerlijnen: elk onderdeel bevat een kleinere structuur, maar samen vormen ze één geheel.

Betekenisvol onderwijs

Het eindresultaat werd enthousiast ontvangen. Mijn afstudeerproject is inmiddels een fundamenteel document binnen de werkgroep en vormt de basis voor toekomstige leerlijnen van havo en vwo. Het bevat onze theoretische onderbouwing, onderzoek binnen de school, een beschrijving van de school- en leerlingencultuur en een uitgewerkte leerlijn voor klas 1 tot en met 4 van het vmbo-t. Een collega noemde het document 'een snoepwinkel', een compliment dat ik met plezier aanvaard.

Afsluitend wil ik dit meegeven: laat je niet ontmoedigen door de kritiek op burgerschapsonderwijs en ook niet door de omvang van de taak. Zie het als een kans om betekenisvol onderwijs te creëren dat jongeren helpt hun plaats te vinden in een complexe samenleving. Burgerschapsonderwijs is nooit af, maar juist daarin schuilt zijn kracht: het is een voortdurende oefening in nadenken, inleven en samenleren wat het betekent om burger te zijn.

Jelle Verlooi

Jelle Verlooi heeft zich in 2022 aangemeld bij de HTF om de bachelor Toegepaste Filosofie (afstudeerrichting Onderwijs) te volgen. Hij heeft zich aangemeld als zelfstandig timmerman en heeft zich door de opleiding weten te ontwikkelen tot leraar maatschappijleer en levensbeschouwing. Momenteel is hij werkzaam op het DevelsteinCollege in Zwijndrecht en is hij medeverantwoordelijk voor de ontwikkeling van het burgerschapsonderwijs; Jelle volgt momenteel aan de Universiteit van Tilburg de master *Philosophy of mind and psychology*.

Op weg als
Toegepast Filosoof

“Hoe moet ik leven?”

Filosofie en ethiek in de films van Yorgos Lanthimos

Door: Anne-Mathije Bogerd

In 2025 voltooide Anne-Mathije Bogerd haar bacheloropleiding Toepaste Filosofie aan de HTF. Voor haar afstudeeropdracht werkte zij bij ISVW Uitgevers. Hier onderzocht zij wat de toegepaste waarde is van de relatie tussen film, filosofie en ethiek, en publiceerde op basis van dit onderzoek de essaybundel *Denken in het donker met Yorgos Lanthimos* (een uitgave van ISVW Uitgevers).

© FOTO: YORGOS LANTHIMOS

Van films leer je van alles, bijvoorbeeld hoe mensen reageren in diverse, tot dan toe onbekende situaties. Films draaien vaak om grote levensvragen. Neem nu de vraag: "Hoe moet ik leven?" Dergelijke grote vragen behoren traditioneel tot het domein van de filosofie. Filosofen doen vaak lang en moeilijk over het vinden van een mogelijk antwoord. Films zijn daarentegen snel en aansprekend, en geven ook antwoord op levensvragen. Dat wordt des te duidelijker door film en filosofie op elkaar te laten reageren: dan blijkt dat eigentijdse filmvertellingen tijdloze waarheden onderzoeken.

Moreel laboratorium

Ik kreeg de kans om mijn fascinatie voor film, filosofie en ethiek te vertalen naar een concreet project: het samenstellen en schrijven van het boek *Denken in het donker met Yorgos Lanthimos*, een filosofische essaybundel waarin vier auteurs het werk van de Griekse filmmaker Yorgos Lanthimos onder de loep nemen. Het project was voor mij niet alleen een academische opdracht, maar vooral ook een zoektocht naar de toegepaste waarde van filosofie in een wereld vol verhalen, beelden en morele vragen. Films zijn méér dan entertainment. Ze zijn een spiegel, een oefening in inleven, en soms zelfs een moreel laboratorium waarin we als kijkers geconfronteerd worden met fundamentele vragen.

Tijdens mijn onderzoek stelde ik mezelf de vraag: wat kan film betekenen voor filosofie en ethiek, en andersom? Ik verdiepte me in de ontologische en ethische aard van film aan de hand van twee denkers die voor mij richtinggevend zijn geweest: Stanley Cavell en Robert Sinnerbrink. Cavell beschouwt film als een vorm van sceptisch zelfonderzoek: een medium dat ons niet alleen iets laat zien, maar ons ook bevraagt. Sinnerbrink benadrukt juist hoe film niet alleen appelleert aan ons denken, maar ook aan

ons voelen: we ervaren morele dilemma's via de emotionele reis van de personages. Deze filosofische kaders vormden het fundament van het boek dat ik vervolgens mocht samenstellen.

Krachtig filosofisch instrument

In *Denken in het donker met Yorgos Lanthimos* worden vier van zijn films door verschillende auteurs filosofisch ontrafeld. Lanthimos' werk staat bekend om zijn vervreemdende, absurdistische toon. Zijn verhalen spelen zich af in werelden die net niet de onze zijn, maar juist daardoor des te beter laten zien waar het schuurt. Hij stelt vragen over macht, moraal, liefde, autonomie en identiteit: vragen die rechtstreeks raken aan de kern van wat het betekent om mens te zijn. Door deze films te analyseren aan de hand van filosofische concepten, merkte ik hoe krachtig de combinatie van beeld en denken kan zijn. Wat mij tijdens dit project het meest raakte, is hoe film als medium in staat is om ethische kwesties voelbaar te maken. Filosofie stelt ons de vraag: "Hoe moet ik leven?" en film laat ons ervaren wat er op het spel staat bij het beantwoorden van die vraag. We leven in een wereld waarin we voortdurend keuzes moeten maken, balancerend tussen persoonlijke vrijheid, verantwoordelijkheid en sociale normen. Film helpt ons om deze abstracte kwesties concreet te doorvoelen, en dat maakt het tot een krachtig filosofisch instrument.

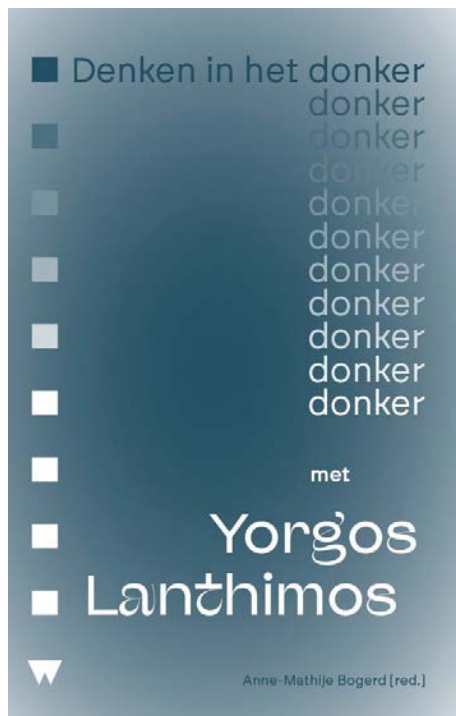
**JUIST NU HEBBEN WE
BEHOEFTE AAN PLEKKEN
WAAR RUIMTE IS VOOR
NUANCE, TWIJFEL EN
REFLECTIE. FILM KAN
ZO'N PLEK ZIJN.**

Nieuwe manieren van denken

Het boek is inmiddels opgenomen in de bestaande reeks *Denken in het donker* van ISVW Uitgevers en is daar met veel enthousiasme ontvangen. Maar voor mij eindigt het project daar niet. Ik zie het als mijn missie om het boek verder onder de aandacht te brengen: bij lezers, filmkijkers, docenten, studenten en iedereen die bereid is om met andere ogen naar verhalen te kijken. Want ik geloof dat iedereen iets kan leren van film, juist wanneer we het medium film serieus nemen als filosofisch materiaal.

WAT MIJ TIJDENS DIT PROJECT HET MEEST RAAKTE, IS HOE FILM ALS MEDIUM IN STAAT IS OM ETHISCHE KWESTIES VOELBAAR TE MAKEN.

De maatschappelijke relevantie van dit alles kan volgens mij niet worden overschat. We leven in een tijd van snelle meningen, politieke verdeeldheid en technologische versnelling. Juist nu hebben we behoefte aan plekken waar ruimte is voor nuance, twijfel en reflectie. Film kan zo'n plek zijn. En filosofie biedt het gereedschap om wat we zien en voelen ook werkelijk te begrijpen. Door film en filosofie met elkaar te verweven, ontstaan nieuwe manieren van denken, voelen en spreken over ons bestaan. 'Denken in het donker' betekent voor mij: kijken naar wat ongemakkelijk is, luisteren naar wat niet meteen gezegd wordt, en bereid zijn om opnieuw na te denken over dat wat we dachten te weten. Film is daarbij een hulpmiddel.

Anne-Mathije Bogerd

Anne-Mathije Bogerd is filosoof, spreker, schrijver en moderator, en werkt daarnaast als actieonderzoeker in het sociale domein. In haar vrije tijd schrijft zij over de filosofie van het alledaagse en probeert ze filosofie zo toegankelijk mogelijk te maken voor een breed publiek. Ze werkt vanuit haar eigen onderneming 'Filosoof Anne-Mathije'.

Op weg als
Toegepast Filosoof

Bijdrage aan een rijkere ervaring van de werkelijkheid van zorg

Door: Hans Leune en Jurgen Vos

In juli 2025 voltooiden Hans Leune (ethicus bij gehandicaptenzorgorganisatie Cello) en Jurgen Vos (principal adviseur bij Q-Consult Zorg) hun masteropleiding Toegepaste Filosofie aan de HTF. Voor hun afstudeeropdracht werkten zij samen aan hun beroepsproduct 'De kunst van het laten', met als onderwerp: Filosofische reflectie op zorg, zijn en bestuurlijke wijsheid.

In ons werk zien wij dat bestuurders en toezichhouders een spanningsveld ervaren, dat doorgaans wordt begrepen als het verschil tussen de leefwereld en systeemwereld. Het lijkt erop dat de logica die inherent is aan de praktijk van zorg, de sociale context waarin de actoren uit deze leefwereld hun samenhangende activiteiten hebben, regelmatig in conflict is met de logica die zich richt op de praktijk van het organiseren en besturen van een zorgorganisatie.

Waarheid als 'onverborgenheid'

Alhoewel houvast ontleend kan worden aan duiding in de vorm van het onderscheid tussen leefwereld en systeemwereld, dekt het volgens ons niet volledig de lading van wat er werkelijk aan de hand is. Er ontbreekt een meer omvattende duiding van dit onderscheid en de spanning die het oplevert. Dit probleem hebben wij

benaderd vanuit een filosofisch perspectief, met het idee om een werkwijze te ontwikkelen die bestuurders kan ondersteunen om op andere manieren met vraagstukken en problemen om te gaan. Volgens ons is het mogelijk om aanwezige intuïties, zoals het gevoel iets ongrijpbaars over het hoofd te zien en het verlangen daar toch naar te kunnen handelen, verder te duiden en uit te werken. Met als doel om op deze wijze een rijker perspectief op de werkelijkheid te ontwikkelen.

De ervaren spanning is volgens ons een meer dan organisatorisch of beleidsmatig vraagstuk; we verbinden dit aan een fundamentele filosofische kwestie over de wijze waarop de werkelijkheid zich aan ons toont en wat daarin al dan niet zichtbaar wordt. Het denken van de filosoof Heidegger helpt ons daarbij. In verband met de vraag hoe de werkelijkheid zich

aan ons toont, begint Heidegger bij de notie 'waarheid'. Hij stelt dat waarheid niet primair moet worden opgevat als een overeenkomst tussen uitspraak en feit, zoals we dat normaal gesproken begrijpen, maar hij grijpt in zijn begrip van waarheid terug op het oud-Griekse idee van *aletheia*, dat zich laat vertalen als 'onverborgenheid'. In deze visie is waarheid een dynamisch proces, waarin aspecten van de werkelijkheid zich ontsluiten. Dit wordt door Heidegger 'ont-bergen' genoemd, terwijl tegelijkertijd andere aspecten verborgen blijven. In elke onthulling gaat tegelijk ook onherroepelijk weer een verhulling schuil.

Onthullen en verhullen

Wanneer we Heidegger toepassen op de bestuurspraktijk, kunnen we stellen dat het dominante systeemdenken, met nadruk op beheersing en verantwoording, slechts één element van de werkelijkheid zichtbaar maakt, namelijk 'bruikbare' aspecten zoals cijfers en indicatoren. Wat

veel zorgprofessionals juist als wezenlijk ervaren aan de zorg blijft buiten beeld. Heidegger zou dit het effect van het 'Ge-stel' noemen: een alles doordringende wijze van onthullen waarin de werkelijkheid uitsluitend verschijnt als 'Bestand', als een voorraad van middelen die beschikbaar en beheersbaar moeten zijn.

FILOSOFISCHE REFLECTIE LEGT DE NADRUKE OP HET VERHELDEREN VAN DATGENE WAT IN ONS WAARNEMEN EN DENKEN VERBORGEN BLIJFT.

De systeemwereld, als uitdrukking van het 'Ge-stel', dwingt bestuurders tot een manier van waarnemen en oordelen die het onzichtbare, relationele, morele, spirituele en transcendente domein systematisch buiten beeld laat.

Wat Heidegger scherp zichtbaar maakt, is dat dit niet slechts een praktisch probleem is, maar ook een ontologische kwestie: de werkelijkheid toont zich slechts in beperkte vorm. Er is een 'verhulling' gaande, die leidt tot verarming van het handelen. In deze 'Gestel-houding' toont de werkelijkheid zich slechts voor zover zij functioneel ingezet kan worden binnen een bestaande structuur. Zorg wordt primair zichtbaar als een te managen systeem: patiënten worden cliënten, tijd wordt efficiëntie en kwaliteit wordt gereduceerd tot criteria. Wat zich buiten deze logica bevindt, blijft verhuld. Dit is de kern van Heideggers idee dat elke manier van onthullen altijd gepaard gaat met een vorm van verhullen.

Betekenisvolle gebeurtenis

We hebben een proces van filosofische reflectie ontwikkeld als een praktische wijze om het onzichtbare van de werkelijkheid te onthullen. Filosofische reflectie legt volgens ons de nadruk op het verhelderen van datgene wat in ons waarnemen en denken verborgen blijft. We begrijpen dit als een manier van denken en ervaren waarin de werkelijkheid opnieuw aan ons verschijnt; niet als bruikbaar object, maar als betekenisvolle gebeurtenis. Verbetering van het handelen is weliswaar een waardevolle uitkomst, maar is niet het primaire doel van de reflectie zelf.

Het beroepsproduct dat wij ontwikkeld hebben, faciliteert het opdoen van inzichten op basis van het 'ont-bergen' en begeleidt de doorwerking ervan in de bestuurspraktijk. Dit start met het lezen door bestuurders van een door ons geschreven filosofische tekst (een eerste doorwerking), gevolgd door een dialoog over de betekenis daarvan voor de eigen praktijk (het begin van 'ont-bergen'). De opvolging is steeds maatwerk en vindt plaats op individueel niveau of in teams,

bijvoorbeeld (ook) met een raad van toezicht of een managementteam. De werkvormen bevatten steeds elementen van poëzie en/of kunst om tot een rijkere ervaring van de werkelijkheid te komen.

De eerste uitvoeringen van dit proces zijn goed ontvangen. Het is ons doel deze werkwijze als een cyclisch product door te ontwikkelen om zo bij te dragen aan een rijkere ervaring van de werkelijkheid van zorg, waarmee het bestuurlijk handelen stevig geworteld raakt in de wezenlijke betekenis van de zorg.

Jurgen Vos

Jurgen Vos werkt als Principal adviseur bij Q-Consult Zorg, waar hij zich inzet om de zorg telkens iets te verbeteren. In zijn huidige werk brengt hij de bedrijfskundige invalshoek samen met de psychologische, aangevuld met oog voor de groepsdynamiek.

Hans Leune

Hans Leune is ethicus bij de gehandicaptenzorgorganisatie Cello, en is afgestudeerd aan de HTF als Toegepast Filosoof.

Het HTF Denkhuis gaat van start!

Door: Paul Teule

Na twee jaar van onderzoek, oriënterede gesprekken en voorbereiding gaat het HTF Denkhuis in 2026 echt van start. Met een breed aanbod aan trainingen, onderzoek en advies wil het HTF Denkhuis zowel hét expertisecentrum worden voor toegepaste filosofie als de werkplaats voor HTF-docenten en -studenten.

De missie van de HTF is: filosofie laten doordringen tot de haarvaten van de samenleving: tot al die plekken waar filosofie - en filosoferen - hard nodig is. Daartoe ontwikkelt de HTF zich steeds meer tot een levendige leerwerkgemeenschap, waar docenten, studenten, alumni en maatschappelijke partners samen werken aan de toepassing van filosofie in de praktijk. De spil in dit netwerk is het HTF Denkhuis: onze werkplaats van waaruit we trainingen aanbieden aan en opdrachten uitvoeren voor de overheid, bedrijven, scholen en andere maatschappelijke organisaties.

Vernieuwd pallet aan cursussen

De vraag naar reflectie en morele (her)oriëntatie groeit snel, maar het bestaande aanbod richt zich vooral op leidinggevend en beleidsmakers. Het HTF Denkhuis richt zich nadrukkelijk op alle professionals: van agenten tot leerkrachten, van verpleegkundigen tot ambtenaren. Maar ook op de mens: in al zijn andere rollen en verantwoordelijkheden in het (professionele) leven. Want juist in de dagelijkse praktijk - waar waarden concreet worden - levert gezamenlijk onderzoek het meeste op.

In 2026 gaan we echt van start. We bieden niet alleen praktijkgericht filosofisch onderzoek en advies, maar ook een vernieuwd pallet aan cursussen. Bijvoorbeeld: de tweedaagse cursus *'Praktische wijsheid en professioneel handelen'*. In deze cursus maken deelnemers zich een concrete methode eigen om situaties

het hoofd te bieden waarin het goede doen botst met regels die iets anders voorschrijven. Andere voorbeelden: de achtdaagse cursus *'Goed werk'*, waarin professionals aan de hand van filosofie en oefeningen zich weer met hun werk leren verbinden, en de driedaagse opleiding *'Gespreksleider Moreel beraad'*.

HET HTF DENKHUIS ZET REFLECTIE ÍN EN REFLECTIE ÁÁN, EN HEEFT HIERVOOR DE MENSEN EN WERKVORMEN IN HUIS.

Studenten en alumni van de bachelor- en masteropleiding draaien mee in de uitvoering van deze opdrachten en trainingen. Bij grote opdrachten wordt een stage- of afstudeerplaats gecreëerd, waarbij studenten een verdiepingsslag kunnen maken bij de uitvoering van de opdracht.

Meer informatie?

Voor meer informatie: kijk op <https://hogeschoolvoortoegepastefilosofie.nl/aanbod/denkhuys/>.
Meer informatie of mee-doen?
Neem contact op met Paul Teule via p.teule@hogeschoolvoortoegepastefilosofie.nl.

Sorry, Baby maakt het onzegbare bespreekbaar

Hoe vertel je over een traumatische gebeurtenis?
En hoe maak je er een film over?

Door: Carolien van Welij

Tijdens de openingsscène van *Sorry, Baby* zien we vanaf de buitenkant een alleenstaand huis tussen kale bomen. Buiten is het donker, de ramen zijn verlicht. Het is stil. Een auto rijdt het beeld in. Een vrouw stapt uit, de deur van het huis gaat open en er is gegil van blijdschap. Twee vrouwen lopen op elkaar af, omhelzen elkaar, vluchten voor de kou naar binnen. Het zijn Agnes en Lily, ze studeerden samen, waren huisgenoten, zijn hartsvriendinnen en zien elkaar eindelijk weer.

Niet veel later in de film is de gevel van een ander huis in beeld. In het verhaal zijn we een paar jaar terug in de tijd gesprongen. Agnes studeert nog en belt aan bij het huis van haar docent om haar thesis te bespreken. De camera blijft buiten. De zon gaat onder, de lichten in het huis gaan aan. Minutenlang blijft het huis in beeld, we zien de verlichte ramen, maar geen silhouetten. De lucht wordt steeds donkerder, mensen lopen langs, uren verstrijken. Totdat plotseling de deur opengaat. Agnes strompelt naar buiten, de docent staat in de deur. Thuis vertelt Agnes aan Lily wat er gebeurd is daarbinnen. Zij luistert zonder te onderbreken en zegt dan: *"It was it, you know. That sounds like, that. That is... That's the thing."*

The bad thing

Hoe praat je over een traumatische gebeurtenis? En hoe maak je een film erover? Regisseur Eva Victor - die ook de hoofdpersoon Agnes speelt - maakt een aantal

eigenzinnige keuzes om een verhaal over trauma te vertellen. Het is een fragmentarische film die heen en weer springt in de tijd, en waarbij de nadruk ligt op de jaren erna. Opvallend is de lichte en zachte toon; zelfs van pijnlijke momenten weet Victor grappige scènes te maken.

"When was the sexual attack?" en *"Did he ejaculate in you?"* vraagt de arts aan Agnes voorafgaand aan het medisch onderzoek. Lily die haar vergezelt, grijpt in: *"We don't like your tone."* Ook als kijker voel je een slag in je gezicht bij die woorden. De specifieke woorden van de arts staan in schril contrast met de woorden die Agnes gebruikt. Zij heeft het over *'the thing that happened to me'* of kortweg *'the bad thing'*. Vage woorden, dacht ik als kijker. Maar zijn ze wel zo vaag? Welke woorden doen recht aan wat er is gebeurd?

In *Verdwijnpunt* (2020) schrijft Wytske Versteeg op literair-filosofische wijze over

trauma. Daarin doet ze ook verslag van de zoektocht naar woorden als de taal verdwenen lijkt. Ze vertelt dat ze kiest voor woorden als 'wat er was gebeurd'. Die woordkeuze heeft het voordeel dat ze niet hoeft na te denken over een dader en 'vooral niet over mezelf als slachtoffer'. Versteeg beschrijft wat het met haar doet als ze bepaalde woorden gebruikt. Een constructie die bijvoorbeeld begint met 'ik ben' is problematisch: "Zodra ik een naam geef aan wat er is gebeurd, is er iets blijvends mis. Ik ben plus een passief werkwoord - misbruikt, aangerand - benadrukt dat er een kracht in mijn wezen is binnengedrongen en dat ik daarbij passief ben gebleven."

Woorden doen ertoe

De taal die je gebruikt, heeft invloed op je denken - dat weten praktisch filosofen als geen ander. Woorden doen ertoe. Een praktisch filosoof staat daarom stil bij de woorden die iemand gebruikt.

De film *Sorry, Baby* laat je als kijker voelen wat het effect van woorden is. De formulering 'sexual attack' van de arts verwijst naar een dader, impliceert een verwijzing naar het strafrecht en kan Agnes tot slachtoffer reduceren. Agnes zelf heeft het over 'the bad thing' en die woorden hebben een ander effect. Ze erkennen dat er iets naars is gebeurd. Ze houden ruimte open voor het onzegbare dat gepaard gaat met trauma. Als kijker ervaar je dat deze woorden wél recht doen aan Agnes' ervaring.

Recht doen

"We understand you. We are women," zeggen twee personeelsleden van de universiteit. Ze maken duidelijk dat ze niets

met Agnes' melding kunnen doen. De docent heeft ontslag genomen vlak voordat de melding binnenkwam en daarmee ligt de verantwoordelijkheid niet meer bij hen.

Regisseur Victor vertelt in een interview in NRC Handelsblad: "Ik wilde een film maken over wat voelde als verloren jaren, over die periode waarin iedereen wegstijgt en je zelf je leven weer in elkaar moet puzzelen." Wegkijken is makkelijker als je je kunt verschuilen achter juridische taal of als je benadrukt dat je het helemaal begrijpt. *Sorry, Baby* laat in de hartverwarmende vriendschap tussen Agnes en Lily zien wat het tegenovergestelde van wegstijgen is, welke rol taal daarbij speelt en dat woorden als 'the bad thing' recht doen aan Agnes' ervaring. En vooral: de film toont dat deze woorden de mogelijkheid scheppen om er überhaupt over te spreken.

Carolien van Welij

Carolien van Welij is filosoof en neerlandicus. Ze is redacteur van *Phronèsis* en docent aan de HTF. In 2023 verscheen haar boek *Wat denken doet. Als filosofie je leven verandert* (ISVW Uitgevers). Carolien staat voor doorleefde filosofie. Ze geeft cursussen, lezingen en individuele trajecten, waarin deelnemers filosofische thema's en methodes toepassen op eigen vraagstukken. www.carolienvanwelij.nl

Portret van een morosoof

Over *Morosofie*, deel 2 van *De Encyclopedie van de Domheid*

Door: Isa Wissink

"Onbelast met deskundigheid." Zo beschrijft Ernst Gideon, auteur van *Troje lag in Engeland*, de methode waarmee hij aantoonde dat de verhalen van de Odyssee zich afspeelden op de Noordzee en de Atlantische Oceaan. Troje ligt, volgens Gideon, aan de oostkust van Engeland, en ook in Nederland vindt men bewijs dat Odysseus hier gedwaald heeft: 'Zierikzee' duidt op de tovenares Circe, terwijl 'Vlissingen' naar de held zelf verwijst (Ulyssinge).

HIERONYMUS BOSCH - HET AARDSE PARADIJS

HIERONYMUS BOSCH - OPSTIJGING NAAR DE HEMEL

Gideon is slechts een van de Nederlandse en Vlaamse morosofen die zijn verzameld in *Morosofie*, het tweede deel van *De Encyclopedie van de Domheid*. Auteur en 'domgeer' Matthijs van Boxsel, die recentelijker het boek *Het carnaval van het zijn* schreef, is al meer dan 25 jaar expert in de morosofen: denkers die algemeen aanvaarde onderzoeksmethodes omhelzen om hun eigen bizarre ficties mee te funderen.

Bizarriteiten

De gehavende, kritische lezer van 2025 kan het misschien niet weerstaan om, in het begin, de ideeën van de morosoof te vergelijken met die van een hedendaagse complotdenker. *Morosofie* schetst dan ook voorbeelden die de gemiddelde complotkenner bekend voorkomen: dat de aarde plat zou zijn (Klaas Dijkstra) of dat de mens afstamt van buitenaardse wezens (A.W. Mas van Poelje). Hoe kan men, in deze tijd van technologie en wetenschap, in zulke bizarriteiten geloven?

Dit geeft precies aan waar de morosoof en de complotdenker van elkaar verschillen. Waar de complotdenker de moderne wetenschap minacht en wantrouwt, gaat de morosoof vaak de wetenschap voorbij - of zoals Van Boxsel het zelf uitdrukt: "De morosofen verkennen gebieden die aan de kaarten van de wetenschap ontsnappen. Hun werken gunnen ons een blik op een universum dat parallel loopt aan de officieel erkende wereld." Het zijn academische fantasten die hun waanbeelden stellig verdedigen en die hun excentriciteiten als verlichte ingevingen beschouwen. Newton en Galilei waren ook eerst gekken.

Amateur-complotkenner

Dat betekent niet dat de morosoof een onveranderlijk archetype is, of dat zijn¹ domheid altijd onschuldig is. De een hoopt met zijn uitvinding een einde te maken aan oppressie en fascisme, de ander bepleit de ondergeschiktheid van vrouwen en de superioriteit van het witte ras. Net als

mainstream-academici zijn alle morosofen niet over één kam te scheren. *Morosofie* is dan ook geen boek met een filosofische stelling - het is een naslagwerk, een onderdeel van een ondertussen uitgebreid oeuvre over domheid.

In de inleiding beschrijft Van Boxsel wat hij voelde toen hij *Waar eens Troje stond* van Iman Wilkens las²: "Een sensatie [...] die maar weinig romans kunnen bewerkstelligen." Als amateur-complotkenner wekte dit een ongekennde wens in mij op: om mijzelf te kunnen verliezen in het werk van een denker die hoopt mij te kunnen overtuigen van zijn fantasieën. En onderliggend aan deze wens vond ik een dieper verlangen, namelijk: om mij te laten overtuigen, al is het maar voor even.

¹ Morosofen zijn niet uitsluitend mannen. Het weliswaar incomplete overzicht in *De Encyclopedie van de Domheid* telt vier vrouwen. Van Boxsel verklaarde dit toentertijd door te stellen dat vrouwen zich vaker 'verliezen in spiritisme, tongentaal of mystiek.'

² *Morosofie* bevat twee uiteenzettingen van auteurs die geloven dat de verhalen van Homerus zich in en rond Nederland zouden hebben afgespeeld. Het boek van Gideon kwam in 1973 uit en het boek van Wilkens in 1990.

Isa Wissink

Isa Wissink (2000) studeerde filosofie aan Tilburg University. Ze schreef haar scriptie over Hannah Arendts theorie van fictieve werelden, en hun rol in de opkomst van het fascisme. Wissink is opgeleid tot filosofiedocent aan de Radboud Universiteit en is redactielid van het filosofische vakblad *Phronèsis*.

Column

Moreel nihilisme

Door: Sake van der Wall

In het voorjaar van 2002 ontmoette ik voor het eerst een Russische trol. Het was op de Russische ambassade in Berlijn. Met een groep internationale studenten kreeg ik een rondleiding door het protserige gebouw, vol Stalinistische kitsch, dat in de koude oorlog als uithangbord voor de macht en glorie van het Sovjet-Imperium had gefungeerd.

Toen we aan het eind van de tour vragen mochten stellen, vroegen we waarom recentelijk een aantal televisiezoekers en kranten waren gesloten, waar je oppositiegeluiden kon horen. De ambassadeur had zijn antwoord snel klaar. Er was in Rusland geen probleem met de persvrijheid, beweerde hij. De gesloten nieuwskanalen waren van bedrijven die hun belasting niet hadden betaald. Een onafhankelijke rechter had geoordeeld en voor hun faillissement getekend. Daar had de regering van Poetin niets mee te maken. Ik kan me het gevoel van verbijstering nog goed herinneren. Hier klopt niets van, wist ik meteen. Maar ik wist ook niet wat ik moest antwoorden. En ik was niet de enige; ook mijn medestudenten waren sprakeloos. Wat voor een respons wij van de vertegenwoordiger van het regime van de jonge president Poetin wél hadden verwacht, weet ik niet meer, maar in ieder geval niet deze brute ontkenning van de werkelijkheid. De kwestie was kundig uit de weg geruimd. Het was tijd voor de volgende vraag. Beleeft gij het vragenronde verder.

Achteraf weet je vaak precies wat je had moeten zeggen. En ook in dit geval heb ik in gedachten de ambassadeur regelmatig een snedig antwoord gegeven. Toch was ons zwijgen misschien wel de juiste reactie. Zijn leugen was immers geen vorm van rationele dialoog, maar een afleidingsmanoeuvre. Ook als we er serieus op in waren gegaan, had dat weinig uitgehaald. Zulke kwesties speelden al in het klassieke Athene. In de dialogen van Plato waren de trollen nog niet anoniem, maar luisterden ze naar namen als Callicles en Thrasymachus, en verkondigden zij het standpunt dat alle dialoog slechts een machtsspel was. Het enige waar debat en dialoog goed voor zijn, is anderen overtuigen van je gelijk. Iedere aanspraak op waarheid of rechtvaardigheid is niets meer dan een verkapte machtsgreep. Dit werkte op Socrates als een rode lap op een stier. In de dialoog Gorgias probeerde

hij Callicles te overtuigen met rationele argumenten. Callicles raakte geïrriteerd door Socrates hoogdravendheid en reageerde steeds bitser, met korte zinnen als 'dat mag jij vinden.' Socrates had misschien de betere argumenten, maar daar had hij weinig aan omdat Callicles geen zin had om ernaar te luisteren.

In *Ethics and the limits of Philosophy* vraagt Bernard Williams zich af waarom je überhaupt moeite zou doen om een morele nihilist als Callicles te overtuigen. Hij laat zich toch niet overtuigen, omdat hij niet gelooft in rationeel discours. Volgens Williams moet je amorele figuren niet met rationele, filosofische argumenten tegemoet treden, maar politiek op hen reageren, bijvoorbeeld door voor hen de toegang tot het publieke debat moeilijk te maken. Ik vind het een interessante gedachtegang. Tegelijkertijd gun ik ook iedereen af toe een ontmoeting met een Callicles. Door de leugens van de ambassadeur werd ik hard met de politieke realiteit geconfronteerd. En de morele afgrond waar je dan in kijkt, daagt je uit om na te denken over wat je echt vindt en dat beter te formuleren. Net zoals Socrates ideeën heeft ontwikkeld in reactie op de trollen uit de klassieke filosofie.

Sake van der Wall

Sake van der Wall (1979) studeerde taal-filosofie, literatuurwetenschap en journalistiek aan de Universiteit van Amsterdam. Hij schrijft sinds 2010 voor De Speld en doceert filosofie aan een middelbare school. Tevens is hij als docent cultuur en media verbonden aan de Hogeschool voor Toegepaste filosofie.

Technè

Onder technè verstanden de oude Grieken 'de kennis die nodig is voor effectieve actie'. In deze rubriek besteden we systematisch aandacht aan toegepast-filosofische methoden en technieken, die in het HTF-Expertisecentrum aan de orde zijn geweest. Kenmerkend voor deze technieken is dat ze in een professionele context toegepast en geoefend kunnen worden.

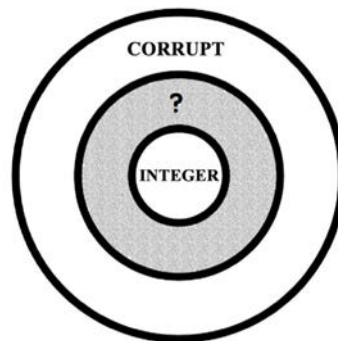
Het doordenkdartbord

Door: Paul Teule

Filosofie is welbeschouwd niets anders dan 'wat is-ologie'. Wat is nu eigenlijk vriendschap? Wat is leven precies? Wat moeten we verstaan onder democratie? Het is aan de toegepast filosoof om op scholen, bedrijven en andere organisaties 'vrije ruimte' (dixit Jos Kessels) te creëren om echt eens wat langer stil te staan bij een begrip. Een uitstekende methode daarvoor is het 'doordenkdartbord'. Geschikt voor jong en oud, amateur en professional.

Veel kinderfilosofen beschouwen *Twintig denkgereedschappen* van de Australische filosoof Philip Cam als een van hun standaardwerken. Een van Cams beginnersoefeningen is wat ik voor het gemak maar even het 'doordenkdartbord' noem, dat je met een groep van vijf tot vijftien deelnemers gaat vullen. Het interessante is dat deze oefening zich leent voor elke groep, binnen en buiten het onderwijs, voor jong en oud, overheid en bedrijfsleven, junior medewerkers en directiekamer. Je kunt de moeilijkheidsgraad makkelijk bijstellen. Neem er minimaal een uur de tijd voor. Belangrijk: stuur als gespreksleider niet op de inhoud.

- 1) Je neemt een (school)bord of flap en tekent daarop de onderstaande figuur met een witte binnencirkel (het doelwit), met daarin het concept dat je wilt onderzoeken - bijvoorbeeld 'integer'. Daaromheen schets (en arceer) je een (grijze) tussencirkel voor de twijfelgevallen en daar weer omheen een witte buitenrand voor situaties die zeker niet als integer te kwalificeren zijn. Zorg dat je veel ruimte hebt voor post-its.

- 2) Vraag de groep - bijvoorbeeld een groep gemeenteambtenaren - om met concrete voorbeelden te komen van integer handelen, uit de eigen werkpraktijk. Voorbeelden uit een (mede)overheid, vernomen uit de media, mogen ook. Noteer deze op post-its en plak deze op het doelwit. Vraag de deelnemers vervolgens om praktijkvoorbeelden te geven die zonder twijfel als niet-integer handelen moeten worden bestempeld en plaats deze in de buitencirkel. Vraag daarna om een aantal twijfelgevallen. Als gespreksleider moet je zelf inschatten of er genoeg materiaal verzameld is of dat de deelnemers het aandragen van voorbeelden nog (te) leuk vinden.

- 3) Nu ga je de criteria onderzoeken. Ga de aangereikte voorbeelden langs en vraag de deelnemers of deze goed zijn ingedeeld. Bepaal steeds samen wat het criterium is. Onpartijdigheid, objectiviteit, betrouwbaarheid, transparantie, rolvastheid, innerlijk kompas - van alles zal de revue passeren. In deze fase kun je ook post-its verplaatsen, als daar een criterium voor is. Een deelnemer vindt bijvoorbeeld dat een ambtenaar die lekt naar de media alsnog integer kan zijn, als daarmee het algemeen belang wordt gediend of omdat zij vindt dat de eed die ze heeft afgelegd, haar daartoe verplicht. Een ander vindt dat een Haagse wethouder die een horecavergunning aan een campagnedonateur gaf, maar vrijgesproken is door de rechter, toch een twijfelgeval is. In deze fase mogen deelnemers ook tegenvoorbeeld aandragen als deze hen te binnen schieten.
- 4) Wanneer de voorbeelden hun (uiteindelijk) plek hebben gevonden en de lijst met criteria ook compleet lijkt te zijn, kun je deze verder onderzoeken. Zo kun je voor elk criterium bepalen of dit: (1) noodzakelijk is voor integer handelen, maar misschien niet voldoende, of (2) voldoende is, maar niet per se noodzakelijk. Je zou ook nog derde categorie kunnen verzinnen van criteria waar veel, maar niet per se alle voorbeelden aan lijken te voldoen. Nog een moeilijkheidsgraad hoger: vormen de criteria een norm waar een voorbeeld wel of niet aan voldoet? Of een spectrum waar je een relatieve score op noteert? Kun je, om een gevleugelde uitspraak van een oud-minister aan te halen, niet 'een beetje' integer zijn, zoals je ook niet een beetje zwanger kunt zijn? Wat hier precies uit komt, is ongewis, maar dat betekent niet dat deze verdiepende discussie geen opbrengst heeft.
- 5) Na een koffiepauze of sanitaire stop, om weer even op adem te komen en de eigen gedachten te ordenen, kun je als gespreksleider afronden met een open vraag: wat neem je mee uit dit onderzoek? In hoeverre ben je anders tegen integriteit aan gaan kijken? Welke nieuwe vragen blijven hangen? Hoe kijk je nu naar je eigen professionele handelen? Probeer hier ook zelf lessen uit te trekken: hoe heb je dit onderzoek begeleid?

Verder lezen:

Philip Cam. (2020). *Twintig denkgereedschappen*. Uitgeverij Levendig.

Nanda van Bodegraven. (2022).

'Grensgevallen', in Jos Kessels et al.

Hoog spel. ISVW uitgevers, pp. 300-303.

© FOTO: ALEX MUZENHARDT

Het begrip

Heliorechtvaardigheid

Door: Paul Teule

2025 is hard op weg het zonnigste jaar te worden sinds het KNMI metingen bijhoudt. Maar zonlicht is in toenemende mate een politieke splijtzwam. Waar de één zich laaft aan door gesubsidieerde zonnepanelen opgewekte stroom, schaduw en verkoeling door bomen, en een goed geïsoleerd huis, kwijnt de ander weg in een stenen wijk zonder groen, in een broeierig huis zonder airco. Om deze kwestie aan te kaarten wordt nu de term *heliorechtvaardigheid* gemunt: een nieuw concept van een nieuwe filosoof - althans die daarvoor denkt door te kunnen gaan.

"Heliorechtvaardigheid gaat over de vragen: wie profiteert van de zon en wie betaalt de prijs? De ene welgestelde groep met ruime koophuizen kan zonnepanelen plaatsen. De opbrengsten vloeien naar de bewoners zelf; de salderingsregeling garandeert een gunstige verrekening. Voor huurders in dichtbebouwde woonwijken zijn die mogelijkheden er nauwelijks. Zonder zeggenschap over hun dak missen ze de kans om de zon te 'oogsten'. Zij zien hun energierekening stijgen, terwijl ze in de zomer meer dan gemiddeld last hebben van hittestress. De toegang tot zonlicht en schaduw: de nieuwe klassenkwestie."

Geen schaamte of liefde

Aan het woord is, jawel, ChatGPT. Ik stelde meerdere chatbots - waaronder ook Claude en Le Chat - de vraag of ze op basis van het nieuws van de afgelopen maanden met een nieuw filosofisch concept konden komen. Alleen ChatGPT kwam met een interessante suggestie. En passant kwam het ook nog met de term 'schaduwarmoede' en 'helioproletariaat'. John Rawls, zo gaf de chatbot aan, zou wellicht pleiten voor een '*solar difference principle*': ongelijkheden in zonne-opbrengsten zijn slechts gerechtvaardigd als ze ook de minst bedeelden ten goede komen. En wellicht zouden Amartya Sen en Martha Nussbaum toegang tot zonlicht

en schaduw moeten opnemen in hun lijst met *capabilities*.

Het is duidelijk dat generatieve AI, zoals ChatGPT, Gemini en CoPilot, voor steeds meer taken - en voorheen menselijke rollen - wordt ingezet. Dat gaat vaak mis: als klankbord voor kwetsbare mensen wil AI bijvoorbeeld nog wel eens eenzaamheid en zelftwijfel versterken, of aanzetten tot dubieuze daden. Chatbots hebben geen moreel kompas, geen doorleefde waarden en normen, en nemen ze geen verantwoordelijkheid. AI simuleert empathie, maar voelt geen solidariteit, schaamte of liefde.

Filosofische verheldering

Kan een chatbot dan wel filosoferen? Taalmodellen begrijpen taal niet zo als mensen dat doen. Ze voorspellen woorden op basis van patronen, zonder bewustzijn, intentie of ervaringswereld. ChatGPT en consorten hullen hun 'inzichten' in kunstmatige, sociaal wenselijke beeldspraak en vaak flets aandoende argumentaties. Dit zeggen niet alleen critici, maar zegt ook, als je ernaar vraagt, ChatGPT zelf.

Bij de HTF kijken we natuurlijk met argusogen naar generatieve AI. AI biedt veel kansen als sparringpartner en zoekmachine. Maar om het te gebruiken moet je, zeker als toegepast filosoof, wel over een

© FOTO: ZAKIR HUSSAIN

zelfstandig en ontwikkeld beoordelingsvermogen beschikken. Toegepaste filosofie is onderzoeken hoe ideeën, begrippen en praktijken in elkaar zitten, en hoe ze doorwerken in de praktijk. Daarvoor moet je een antenne ontwikkelen die tijdens het lezen van teksten en het 'lezen' van mensen en situaties voortdurend 'aan' staat. Die antenne zit in je, die moet je zelf ontwikkelen en kun je niet uitbesteden.

Ook de vaardigheid om in de (beroeps) praktijk met mensen gezamenlijk filosofisch onderzoek te doen, kun je niet overlaten aan een chatbot. Je neemt jezelf en je filosofische vaardigheden mee naar een gesprek, geen chatbot. Echte richtinggevende ideeën komen voort uit menselijke interactie, waarbij op basis van persoonlijke ervaringen gestructureerd wordt gereflecteerd, onder leiding van een toegepast filosoof die er al vele vlieguren op heeft zitten. Wij denken dat taalmodellen het beroep van toegepast filosoof in feite nóg relevanter maakt, zeker wanneer de rol van AI in tal van organisaties om filosofische verheldering en morele heroriëntatie vraagt.

Onrecht zichtbaar maken

En toch. ChatGPT munt binnen vijf seconden een nieuwe filosofische term, wat toch vrij creatief is. Je bent een filosoof,

zo stellen Gilles Deleuze en Félix Guattari in *Qu'est-ce que la philosophie* (1991), als het je lukt om nieuwe concepten te 'vormen', 'uit te vinden' en te 'fabriceren'. 'Heliorechtvaardigheid' is ook méér dan zomaar een term, omdat deze raakt aan de morele, sociale en politieke verhoudingen die schuilgaan achter iets wat we gewoonlijk als neutraal en vanzelfsprekend beschouwen. Wie 'heliorechtvaardigheid' zegt, maakt zichtbaar dat zelfs de zon - dat ogenschijnlijk universele, democratische goed - ongelijk verdeeld raakt binnen de infrastructuren van macht, bezit en technologie. Daarmee wordt het begrip een lens, een denkgereedschap, waarmee we bestaande structuren kunnen bevragen. Of ChatGPT daarmee filosofeert, is de vraag: de chatbot reproduceert slechts ideeën uit bestaande teksten. Maar de mens die zo'n term oppakt, doordenkt en inzet om onrecht zichtbaar te maken, *die* filosofeert.

Het denken begint niet bij het genereren van woorden, maar bij het doorzien van wat ze betekenen.

Was getekend, ChatGPT.

Paul Teule

Paul Teule (1981) studeerde filosofie en economie en doceert bij de UvA en de HTF, waar hij ook directeur Onderwijs is. Hij is redacteur van *Phronèsis* en (acquirierend) redacteur van *De Nederlandse Boekengids*.

Agenda

Studium generale: *Woede als feministisch wapen*

26 november 2025 / 20:00-21:30 uur
gratis (reserveren verplicht) /
Bibliotheek Neude, Utrecht

Ondanks dat vrouwen genoeg redenen hebben om kwaad te zijn - van de loonkloof en het glazen plafond tot seksuele intimidatie en femicide - worden boze vrouwen maar weinig serieus genomen. Filosoof Sigrid Wallaert, auteur van het boek *Kwaad spreken*, gaat met pedagoog Joyce Endendijk in gesprek over de waarde van feministische woede. Waarom worden boze vrouwen vaak weggezet als hysterisch of irrationeel, terwijl mannen wel kwaad mogen zijn? Reserveer een plek via sg.uu.nl.

© FOTO: CHUTERSNAP

Kralenspeltoernooi

20 november 2025 / 19:00-21:30 uur
/ 7,50 euro / Openbare Bibliotheek
Amsterdam

Na het grote succes van het kralenspeltoernooi van 2024 wordt dit vrolijk-serieuze filosofie-evenement opnieuw georganiseerd. Dit jaar is het thema 'Te lastig': is de mens te lastig voor zichzelf en de ander? Is de toekomst te lastig voor ons? In de finale op 20 november vindt de laatste ronde plaats, en bepalen de jury en het publiek wie het mooiste spel heeft gespeeld. Wie zelf niet meedoet kan als toeschouwer aanwezig zijn.

HTF-symposium: *Filosoferen voor een betere wereld*

22 november 2025 / 10:00-16:00 uur
vanaf 12,50 euro / Newtonlaan 115,
Utrecht

Hoe kun je met het inzetten van denkoefeningen bijdragen aan een weerbare democratie, duurzame economie en inclusieve samenleving?

Hoe kun je met het filosoferen, anders dan met 'de' filosofie, bijdragen aan een betere wereld? Deze vraag staat centraal tijdens het symposium *Filosoferen voor een betere wereld*. In het ochtendprogramma zal de nieuwe HTF-lector dr. Floris van den Berg zijn lectoraatsrede uitspreken en een nieuw boek presenteren. Meer informatie op: www.hogeschoolvoortoegepastefilosofie.nl.

© FOTO: FRED MOON

DenkLab

28 november 2025 / 12:30-17:00 uur /
Newtonlaan 115, Utrecht

Het HTF Denkhuis organiseert meerdere keren per jaar een bijeenkomst van het DenkLab: van, voor en door vakgenoten

in de praktische filosofie. Op deze dagen wordt filosofie in de praktijk gebracht met zowel vertrouwde als nieuwe werkvormen, discussies en uitwisselingen van ideeën en ervaringen. De gemeenschap van praktische filosofen breidt zich steeds verder uit. Ben je geïnteresseerd in filosofie in de praktijk? Bezoek dan de website www.denkhuys.nl.

© FOTO: MAXIM BERG

NIEUWS UIT DE HTF

Cursus Praktische Wijsheid in voorjaar en zomer

Binnen HTF Denkhuis wordt steeds meer aanbod ontwikkeld. Het laatste product is een tweedaagse cursus Praktische Wijsheid.

Bestemd voor professionals die worstelen met (ethische) dilemma's. Bijvoorbeeld de leraar die de aandacht van die ene leerling vast wil houden, de belastingmedewerker die een burger écht wil helpen of de maatschappelijk werker die mensen eerder wil bereiken.

"Wanneer regels en protocollen niet meer voldoen, is praktische wijsheid essentieel."

Meer informatie en aanmelden: www.hogeschoolvoortoegepastefilosofie.nl.

Accreditatie BA en toets-na-drie-jaar MA

Het begin van dit studiejaar stond in het teken van de nieuwe accreditatie van de bacheloropleiding en toets-na-drie-jaar van de masteropleiding, die ongelukkigerwijs kort na elkaar uitgevoerd moesten worden. De accreditatie van de bachelor is (vrijwel) afgerond. Het grondige onderzoek van een deskundig panel leverde een opmerkelijk positief adviesrapport op, dat op Teams geplaatst zal worden zodra het formeel is vastgesteld. Niet helemaal onverwacht had het panel kritiek op het niveau en de becijfering van sommige afstudeerwerken; het verbetertraject dat de HTF n.a.v. de kritiek heeft opgesteld (en dat al deels in werking was gezet), heeft het panel voorzien van een positief advies: "Het panel stelt vast dat de opleiding voortvarend met de kritiek uit het rapport aan de gang is gegaan." Dit betekent dat de bacheloropleiding de facto opnieuw

geaccrediteerd is. Over een jaar bekijkt het een panel een aantal afstudeerwerken die volgens het verbetertraject zijn ontwikkeld.

Woensdag 19 november vindt het zgn. locatiebezoek van het panel inzake de toets-na-drie-jaar van de masteropleiding plaats. Het dossier, bestaande uit een zestal eindwerken, een zelfevaluatie rapport en een vernieuwde Studiehandleiding Afstuderen, ligt bij het panel. Docenten, studenten en management van de HTF worden 19 november hierop bevraagd. De HTF heeft er alle vertrouwen in dat ook deze beoordeling in een positief advies zal resulteren.

Vervolg zij-instroom: naast Burgerschap nu ook Filosofie

Per 1 november 2024 is bij de HTF het Zij-instroomtraject docent Burgerschap van start gegaan. De eerste deelnemers zijn inmiddels aan de slag, begeleid door Martijn Janssen (coördinator en docent Onderwijs) en Niels Witjes (docent Onderwijs). Er is veel belangstelling voor het traject, zeker nu in het mbo aanvullende (bevoegdheids)eisen worden gesteld aan docenten Burgerschap. De HTF is vooralsnog de enige lerarenopleiding die een bevoegdheid Burgerschap mag verstrekken. Dat laatste geldt ook voor de tweedegraads bevoegdheid Filosofie van de HTF. Daarom heeft de HTF ook een Zij-instroomtraject docent Filosofie ontwikkeld, waar een specifieke doelgroep versneld en volledig gesubsidieerd een onderwijsbevoegdheid in het vak Filosofie kan behalen.

Meer informatie en aanmelden: www.hogeschoolvoortoegepastefilosofie.nl.

Filosofie op straat

Filosofie is overal. Deze rubriek bevat voorbeelden van filosofie in het dagelijks leven.

Kom je zelf een goed voorbeeld van 'filosofie op straat' tegen? Stuur het aan de redactie en wij plaatsen het hier (phronesis@hogeschoolvoortoegepaste filosofie.nl).

